

Η ΘΕΣΙΣ ΤΟΥ ΑΤΟΜΟΥ ΕΝ ΤΗ ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ

II

ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ Π.ΔΙΑΘΗΚΗΣ

A'

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΩΣ ΘΕΙΟΝ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΜΑ

ΥΠΟ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Π. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ

β) לֵב, לֵבָב. Ἐκ τῶν ποικίλων ἐσωτερικῶν ὀργάνων τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, τῶν θεωρουμένων, κατὰ συνεκδοχὴν, ὡς, τρόπον τινά, σωματικῶν ἑδρῶν καὶ ὀργάνων ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν λειτουργιῶν, σπουδαιότερον, χαρακτηριστικώτερον, ἅμα δὲ καὶ ἐξ ἐπόψεως ἐννοιολογικῆς εὐρύτερον εἶναι τὸ לֵב ἢ לֵבָב¹, ὅπερ, σημειωτέον, ἀπαντᾷ ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ συνηθέστερον τῶν λοιπῶν², ἀποδιδόμενον προσφυέστατα ὑπὸ τῶν Ο', ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον,

1. Πρὸς τοῖς ἄλλοις, πρβλ. ἐν προκειμένῳ ἰδίᾳ FRANZ DELITZSCH, System der biblischen Psychologie, σελ. 248έξ., J. PEDERSEN, Israel, τόμ. I/II, σελ. 172, W. EICHRODT, Theologie des A.T., τόμ. II/III, σελ. 93έξ., P. van IMSCHOOT, Théologie de l' Ancien Testament, τόμ. II, σελ. 37έξ., E. JACOB, Théologie de l' Ancien Testament, σελ. 132έξ., G. PIDOUX, L' homme dans l' Ancien Testament, σελ. 24έξ., C. TRESMONTANT, Essai sur la pensée hébraïque, σελ. 117έξ.. Εἰδικώτερον δὲ πρβλ. H. KORNFIELD, Herz und Gehirn in altbiblischer Auffassung (ἐν: JJGL, σελ. 81έξ.), 1909, F. H. von MEYENFELD, Het hart (leb, lebab) in het Oude Testament (Diss), Leiden 1950, H. RBRUNNER, Das hörende Herz (ἐν: ThLZ 79, στ. 697-700), 1954.

2. Κατὰ τὴν σχετικὴν ἀρίθμησην τοῦ L. KÖHLER ἐν τῷ Λεξικῷ αὐτοῦ τῆς ἐβραϊκῆς γλώσσης τὸ μὲν לֵב ἀπαντᾷ 598κις, τὸ δὲ לֵבָב 252κις.

διὰ τοῦ «καρδία». Καὶ πρόχειρος ἔτι ἐξέτασις τῶν δύο τούτων λέξεων, ἦτοι ἀφ' ἑνὸς μὲν τοῦ ἑβραϊκοῦ **לב** καὶ ἀφ' ἑτέρου τοῦ ὑπὸ τῶν Ο' χρησιμοποιουμένου πρὸς ἀπόδοσιν αὐτοῦ ἑλληνικοῦ «καρδία» δεικνύει, ὅτι καὶ ἐν προκειμένῳ ἡ ἀντιστοιχία τοῦ ἑβραϊκοῦ πρὸς τὸν ἑλληνικὸν ὄρον εἶναι βαθυτέρα καὶ ἐξικνεῖται σχεδὸν μέχρι συμπτώσεως ἐφ' ὀλοκλήρου τοῦ ἐννοιολογικοῦ αὐτῶν πλάτους, οὕτως ὥστε, ἄνευ φόβου ὑπερβολῆς, δύναται τις νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι τὸ ἑβρ. **לב** σημαίνει ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ὅ,τι καὶ τὸ ἑλλην. «καρδία»¹.

Τοῦτο βεβαίως, ὡς ἄλλως τε καὶ θὰ ἀνέμενέ τις, ἰσχύει ἐν πολλοῖς καὶ προκειμένου περὶ τῶν συγγενεστέρων πρὸς τὴν ἑβραϊκὴν ἀρχαίων ἀνατολικῶν γλωσσῶν². Τὸ γεγονός τοῦτο δηλοῖ ἀρκούντως σαφῶς, νομίζομεν, τὴν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν κατὰ συνεκδοχὴν χρῆσιν τοῦ ἀνθρωπίνου σωματικοῦ ὄργανου «καρδία» (**לב**) κοινὴν τῶν ἀρχαίων λαῶν ἐμπειρίαν. Ἐρείδεται δ' ἡ ἐμπειρία αὕτη ἐπὶ ἀνάλογων παρατηρήσεων τοῦ ἀρχαίου ἀνθρώπου, καθ' ἣν δηλ. ἡ «καρδία», ὡς ἐσωτερικὸν ὄργανον τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ἔνθεν μὲν συνδέεται ἀμεσώτερον πρὸς τὴν ζωὴν, δεδομένου ὅτι ὁ παλμός τῆς «καρδίας» μαρτυρεῖ καὶ ἐξ ἑαυτοῦ περὶ τῆς ὑπάρξεως ζωῆς ἐν τινι σώματι, ἔνθεν δὲ σχετίζεται ἐμφανῶς πρὸς τὰς ποικίλας ψυχικὰς καταστάσεις, ἐφ' ὅσον αὗται γίνονται ἰδιαίτατα αἰσθηταὶ ὑπ' αὐτῆς. Οὕτω π.χ. οὐ μόνον τὰ ὀργανικὰ αἰσθήματα, ἀλλὰ καὶ τὰ συναισθήματα καὶ γενικῶς αἱ πάσης φύσεως ἰσχυραὶ συγκινήσεις καὶ τὰ σφοδρὰ πάθη καὶ αἱ ἐπιθυμίαι, ἀλλὰ καὶ αὕτη ἔτι ἡ βούλησις, ἡ μνήμη, ἡ φαντασία, αἱ σκέψεις, αἱ ἀποφάσεις, ἡ συνείδησις καὶ καθ' ὅλου εἰπεῖν αἱ ψυχικαὶ καὶ πνευματικαὶ λειτουργίαι δὲν ἀφήνουν ἀνεπηρέαστον τὴν «καρδίαν» (**לב**), συνδεόμεναι μάλιστα, ἐνίοτε καὶ ἐξοφθάλμως, πρὸς ἀνάλογον τῆς ἐντάσεως καὶ τοῦ ποιοῦ αὐτῶν ὀργανικὸν αἰσθημα, ὅπερ οὐχὶ σπανίως ἐπιδραῖ ἐπὶ τῆς «καρδίας» (**לב**), καὶ δὴ καὶ ἐπὶ τοῦ ρυθμοῦ αὐτῆς³.

Πράγματι, ὡς θέλομεν εὐθὺς κατωτέρω διαπιστώσει, πολλάκις ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ τὸ **לב** («καρδία») καταντᾷ νὰ ἐκφράζη ἐν μέρει, ἔτι δὲ καὶ ἐν ὅλῳ τὰς ἤδη γνωστὰς θεμελιώδεις ιδιότητας καὶ λειτουργίας τῆς **לב** («καρ-

1. Πρὸς τοὺς ἄλλοις, πρβλ. ἐν προκειμένῳ Θ. BOPEA, 'Η δόξα περὶ τῶν σπλάγχων ὡς ἕδρας τῆς ψυχῆς, σελ. 125έξ.

2. Προχείρως πρβλ. σχετικῶς τὸ λήμμα **לב** ἐν τοῖς λεξικοῖς τῶν W. GEBSENIUS καὶ L. KÖHLER.

3. Λίαν χαρακτηριστικὰ εἶναι ἐνταῦθα ἰδίᾳ καὶ τὰ χωρία Γεν. 42²⁸, Ἰὼβ 37¹, Ψαλμ. 38¹¹, Ἱερ. 4¹⁸, Ἰεζ. 21¹², πρβλ. ἐπίσης Ψαλμ. 39⁴, 55⁵, 143⁴ κλπ., ὡς ἐπίσης καὶ τὴν χρῆσιν τοῦ ρήματος **לבב**, περὶ οὗ κατωτέρω ὁ λόγος, ἐν Ἄδαμ. 4⁸.

χῆς»), ὡς ἐπίσης καὶ τὰς ποικίλας αὐτῆς καταστάσεις. Καὶ ναὶ μὲν ἐντεῦθεν σαφῶς διαγράφεται ὁ πρὸς τὴν **שׁוֹנֵן** («ψυχὴ») στενωτάτος σύνδεσμος τοῦ **לֵב** («καρδία»), τῆς ὁποίας καὶ καταντᾶ συνώνυμον¹, ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει ὅμως ἐπιτρέπεται νὰ συγχέηται τοῦτο πρὸς ἐκείνην, οὐδέ, πολλῶ μᾶλλον, καὶ νὰ ταυτίζεται γενικῶς τὸ **לֵב** («καρδία») πρὸς τὴν **שׁוֹנֵן** («ψυχὴ»), ὡς δύναται τις νὰ συναγάγῃ ἰδίᾳ καὶ ἐκ τῆς μελέτης ἱκανῶν τῆς Π.Διαθήκης χωρίων, ἔνθα ἀπαντοῦν ἀμφοτέρω οἱ ὅροι ὁμοῦ², ὅποτε διὰ μὲν τοῦ **לֵב** («καρδία») δηλοῦται εἰδικωτέρα τις καὶ δὴ ἐπὶ μέρους ψυχικὴ ἰδιότης ἢ λειτουργία, ἀλλ' ἔτι καὶ αὐτὸς ὁ ἔσω ἄνθρωπος, διὰ δὲ τοῦ **שׁוֹנֵן** («ψυχὴ») γενικώτερον ὁ ὅλος ψυχικὸς κόσμος, ἢ καὶ αὐτὴ ἔτι ἡ ἀνθρωπίνη ὑπαρξίς, τὸ «εἶναι» τοῦ ἀνθρώπου. Ἐξ ἄλλου δέ, ὅτι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ πρόκειται περὶ ἐτέρου τινὸς συγγενοῦς μὲν κατὰ τὴν φύσιν, διαφόρου ὅμως τῆς **שׁוֹנֵן** («ψυχῆς») ἀνθρωπίνου συστατικοῦ, ὑποδηλοῦται ἤδη καὶ ἐκ τοῦ συνδέσμου τοῦ **לֵב** («καρδία») μετὰ τῶν αὐτῶν ρημάτων, ἅτινα συνήθως ἀναφέρονται εἰς τὴν **שׁוֹנֵן** («ψυχὴ»), καὶ δι' ὧν, ὡς εἶδομεν ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ³, ἐμφαίνονται αἱ θεμελιώδεις κατώτεραι καὶ ἀνώτεραι ψυχικαὶ λειτουργίαι τοῦ πνευματικοῦ συστατικοῦ τοῦ ἀνθρώπου, οἷον εἶναι μόνον ἡ **שׁוֹנֵן** («ψυχὴ»). Ὅθεν ἤδη ἐνταῦθα δυνάμεθα, νομίζομεν, νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι τὸ **לֵב** («καρδία») ἀπαντᾶ, ἀρκοῦντως σαφῶς, ὡς τεχνικὸς ὅρος τῆς ἀνθρωπολογίας τῆς Π.Διαθήκης συνώνυμος τῆς **שׁוֹנֵן** («ψυχῆς»), χρησιμοποιοῦμενος, ὡς εἴπομεν, συνηθέστατα μὲν πρὸς ἔκφρασιν ἐπὶ μέρους ἰδιοτήτων, λειτουργιῶν ἢ καὶ καταστάσεων αὐτῆς, ἐνῶ οὐχὶ σπανίως τίθεται, ὡς θέλομεν διαπιστώσει, κατὰ συνεκδοχὴν καὶ ἀντὶ τοῦ ὅρου **שׁוֹנֵן** («ψυχὴ»), ὅποτε καὶ ἐμφαίνει τὰ αὐτὰ πρὸς τὴν **שׁוֹנֵן** («ψυχὴ»), καλύπτων, ἐν γενικαῖς γραμμαῖς, τὴν ἔννοιαν αὐτῆς, ὡς πνευματικοῦ συστατικοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἐντεῦθεν λίαν χαρακτηριστικῶς οἱ Ο' ἀποδίδουν τὸ **לֵב** («καρδία») καὶ διὰ τοῦ «ψυχὴ» (**שׁוֹנֵן**)⁴.

1. Πρβλ. σχετικῶς καὶ τὴν μακρὰν σειρὰν τῶν χωρίων τῆς Π.Διαθήκης, ἔνθα οἱ Ο' τὸ ἐν τῷ Μασωρ. κειμένῳ ὑπάρχον **לֵב** («καρδία») ἀποδίδουν διὰ τοῦ «ψυχὴ» (**שׁוֹנֵן**) ὡς π.χ. ἐν Π Βασ. 6₁₁, I Χρον. 12₃₈ (δὶς), 15₂₉, 17₃, 22₇, II Χρον. 7₁₁, 9₁, 15₁₅, 34₂₁, Ψαλμ. 24₈, 69_{31,188}, Παροιμ. 15₃₂, 26₂₈, Ἡσ. 7₂ (δὶς), 4, 10₇, 13₇, 24₇, 33₁₈, 42₂₅, 44₁₀, Ἱερ. 4₁₉.

2. Δευτ. 4₂₀, 6_{5,6}, 10₁₂, 11_{10,18}, 13₄, 26₁₈, 28₆₅, 30_{2,6,10}, Ἱησ. Ν. 22₅, 23₁₄, I Σαμ. 2₈₅, I Βασ. 2₄, 8₄₈, II Βασ. 23₂₅, I Χρον. 22₁₉, 28₈, II Χρον. 34₈₁, Ψαλμ. 19_{8,9}, 33_{20,24}, 57_{7,8}, 78₁₈, 84₈, 94₁₉, Παροιμ. 14₁₀, Ἱερ. 4₁₉, 32₄₁ κλπ.

3. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΕ', σελ. 604εξ.

4. Πρβλ. ἀνωτέρω, ὑποσημ. 1.

Περὶ τῆς τοιαύτης ὅμως ἐννοίας τοῦ **בְּלֵב** («καρδία»), ἀποκλειούσης, κατηγορηματικῶς μάλιστα, ὡς εἴπομεν, πᾶσαν ἐκ συγχύσεως¹ ἐκδοχὴν αὐτῆς, ὡς νέου τινὸς συστατικοῦ τοῦ ἀνθρώπου, μαρτυρεῖ εὐγλώττως, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἰδίᾳ ἢ ἀρχικὴ καὶ θεμελιώδης αὐτοῦ σημασία, τ.ἔ. «καρδία», ὅπερ ἐνίοτε ἀπαντᾷ ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ ὡς βιολογικὸς ὄρος ἐμφαινῶν τὸ γνωστὸν ἐσωτερικὸν ὄργανον τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος², κατὰ συνεκδοχὴν μόνον, ὡς ἤδη ἐξετέθη, θεωρούμενον ὡς ἔδρα καὶ ὄργανον ψυχικῶν καὶ καθαρῶς πνευματικῶν λειτουργιῶν. Δὲν θὰ ἦτο δ' ἄσκοπος ἐνταῦθα ἡ συσχέτισις τῆς κυριολεκτοῦσης ταύτης ἀρχικῆς καὶ θεμελιώδους σημασίας τοῦ **בְּלֵב** («καρδία») πρὸς τὴν ἀρχικὴν καὶ θεμελιώδη σημασίαν τῆς **שְׁפָא** («ψυχὴ»), ἥτις εἶναι τὸ «πνοή»³, ὡς τὸ βιολογικὸν μὲν φαινόμενον, ὅπερ ὅμως δὲν ἀνήκει ἀμειγῶς εἰς τὴν ὕλικὴν σφαῖραν⁴, ἀλλ' ἔχει στενὴν συγγένειαν πρὸς τὸ «πνεῦμα» (**הַיְיָ**). Ὑπενθυμίζομεν μάλιστα ὅτι ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ ἡ **שְׁפָא** («ψυχὴ») καὶ ἐν αὐτῇ ἔτι τῇ ἀρχικῇ καὶ θεμελιώδει αὐτῆς σημασίᾳ (δηλ. «πνοή») προσδιορίζεται, μεθ' ὅσα εἴπομεν ἀνωτέρω, ὑπὸ τῶν κατ' ἐξοχὴν θείων καὶ ὑπερατομικῶν πνευματικῶν δυνάμεων ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, τ.ἔ. τοῦ τε **הַיְיָ** («πνεῦμα»), σημαίνοντος ἐπίσης ἀρχικῶς καὶ θεμελιωδῶς τὴν «πνοήν»⁵, καὶ τῆς **הַנְּשָׁמָה** («πνοῆς»), τοῦ μὲν πρώτου ὡς τῆς ἀρχῆς ζωῆς⁶, τῆς δὲ δευτέρας ὡς τῆς αἰτίας τῆς **שְׁפָא** («ψυχῆς»)⁷. Ἄλλως τε καὶ ἡ ἐν τοῖς πρόσθεν ἐπισημανθεῖσα ἐννοιολογικὴ σύμπτωσις τοῦ ἔβρ. **בְּלֵב** («καρδία») πρὸς τὸν ἀντίστοιχον ἑλληνικὸν ὄρον «καρδία» διαγράφει, νομίζομεν, τὴν τε ἐννοιαν καὶ τὴν θέσιν αὐτοῦ ὡς ὄρου ἐν τῇ ἀνθρωπολογίᾳ τῆς Π.Διαθήκης. Καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ δηλ. γραμματείᾳ ἡ «καρδία», ὡς καὶ ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ τὸ **בְּלֵב** («καρδία»), ἐμφανίζεται κατ' ἀρχὴν ὡς τὸ σωματικὸν ἐσωτερικὸν ὄργανον τοῦ ἀνθρώπου, ὅπερ ἀκολούθως θεωρεῖται κατὰ συνεκδοχὴν ἀπλῶς καὶ μόνον ὡς ὄργανον καὶ

1. Εἰς μίαν τοιαύτην σύγχυσιν ὀδηγεῖ, νομίζομεν, τοῦλάχιστον ἐκ πρώτης ὄψεως, καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἐπι του συστηματικοῦ θεολόγου τῆς Π.Διαθήκης W.EICHRÖDT, ἐν τῷ ἐπισημανθέντι ἐκδόσει γνωρίσαντι κλασσικῶς αὐτοῦ ἔργῳ (Theologie des A.T., τόμ. II/III, σελ. 93έξ.), συνεξέτασις τοῦ **בְּלֵב** («καρδία») ἐν τῷ ὑπὸ τὸν τίτλον «Die Bestandteile des menschlichen Wesens» τεμαχίῳ, ἐνθα (μν. ἔργ., σελ. 84έξ.) γίνεσθαι ἐπίσης λόγος περὶ τοῦ **הַיְיָ** («πνεῦματος»), τῆς **שְׁפָא** («ψυχῆς») καὶ τῆς **הַנְּשָׁמָה** («πνοῆς»)

2. Πρβλ. τὴν ἑκφρασιν **רֶשֶׁת בְּלֵב** («καρδία σαρκίνη») ἐν Ἰεζ. 11¹⁹γ, 36²⁶γ.

3. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΔΕ', σελ. 595έξ.

4. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 99έξ.

5. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 98έξ., 299, ὑπόσημ. 6.

6. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 102έξ.

7. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 302έξ.

ἔδρα ψυχικῶν λειτουργιῶν. Ἐντεῦθεν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ περὶ αὐτοῦ λόγος ὡς τινος αὐτοτελοῦς καὶ διαφόρου τῆς «**ψυχῆς**» πνευματικοῦ κέντρου καὶ δὴ συστατικοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' οὕτως εἰπεῖν, ὡς τῆς σωματικῆς ἔδρας τῆς «**ψυχῆς**» αὐτοῦ ἢ τοῦλάχιστον τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν. Εἰς δὲ τὴν διττὴν ταύτην σημασιολογικὴν κατεύθυνσιν τοῦ ἔβρ. **לֵב**, **לֵבָב** («καρδία»), ὡς ὄρου ἐνθεν μὲν βιολογικοῦ, ἐνθεν δὲ ψυχολογικοῦ, χαρακτηρι-
 στικῶς εἰσάγει, νομίζομεν, ἡ ρίζα αὐτοῦ, ἥτις καὶ εἶναι τὸ τρις μόνον ἀπαν-
 τῶν ἐν τῷ Μασωρ. κειμένῳ ρῆμα **לבב** (I)¹, ὅπερ εὐρηταί ἀπαξ ἐν τῇ διαθέ-
 σει Νιφάλ² καὶ δις ἐν τῇ διαθέσει Πιαίλ³, καὶ δὴ ἡ σημασία αὐτοῦ εἶναι ἐν
 μὲν τῇ Νιφάλ ψυχολογική⁴, ἐν δὲ τῇ Πιαίλ βιολογική⁵.

Πάντα βεβαίως τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα περὶ τῆς διττῆς σημασίας τοῦ ὄρου
לֵב («καρδία») ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ πιστοῦνται ὑπὸ πολυπληθῶν σχετικῶν τῆς
 Π.Διαθήκης χωριῶν, ἐνθα μάλιστα, πλὴν τῆς ἀρχικῆς καὶ θεμελιώδους αὐτοῦ
 σημασίας, ἀπαντοῦν καὶ αἰ λουικαὶ ποικίλαι κατὰ συνεκδοχὴν σημασιολογικαὶ
 παραλλαγαί, τὰς ὁποίας ἐκάστοτε ἐκφράζει τοῦτο, προσλαμβάνον οὕτω σαφῶς
 πλεόν τὴν ἔννοιαν ἀνθρωπολογικοῦ τεχνικοῦ ὄρου τῆς Π.Διαθήκης. Κατὰ
 ταῦτα, ὅσον ἀφορᾷ ἐν πρώτοις εἰς τὴν ἀρχικὴν καὶ θεμελιώδη ση-
 μασίαν τοῦ **לֵב** («καρδία»), ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν ἐνταῦθα ὅτι τοῦτο,
 ὡς ἤδη ἐξετέθη, κυριολεκτεῖ, ἐμφανιζόμενον ἐν τῇ καθαρῶς βιολογικῇ
 καὶ δὴ σωματικῇ αὐτοῦ ἐννοίᾳ, ἥτοι ὡς ἡ «καρδία», δηλ. τὸ γνωστὸν
 ἐσωτερικὸν ὄργανον τοῦ σώματος οὐ μόνον τοῦ ἀνθρώπου⁶, ἀλλὰ καὶ τοῦ ζώου⁷.
 Ὡς ἐκ τῆς θέσεως μάλιστα τῆς «καρδίας» (**לֵב**) ἐν τῷ σώματι, δηλοῦται κατ'
 ἐπέκτασιν διὰ τῆς αὐτῆς ἔβρ. λέξεως, ἥτοι διὰ τοῦ **לֵב**, καὶ ὁ χῶρος⁸, ἐνθα
 εὐρίσκεται ἡ «καρδία» (**לֵב**)⁹, τ.ἔ. τὸ «στήθος»¹⁰ καὶ ἐντεῦθεν ὀρθῶς οἱ Ὁ'
 ἀποδίδουν οὕτως, ἔστιν ὅτε, τὸ **לֵב**.

Δεδομένης δὲ τῆς πρὸς τὴν ζωὴν στενωπότητος σχέσεως τῆς «καρδίας»,
 εὐνόητον εἶναι διατὶ τὸ **לֵב** ἐμφαίνει ἐνίοτε κατὰ συνεκδοχὴν τὴν σωματι-

1. Ἰώβ 11₁₂, Ἀσμ. 4₉ (δὶς)♣

2. Ἰώβ 11₁₂.

3. Ἀσμ. 4₉ (δὶς).

4. Ἡ σημασία αὐτοῦ εἶναι «ἀποκτῶ σύνεσιν».

5. Οἱ Ὁ' ἀποδίδουν τοῦτο χαρακτηριστικῶς διὰ τοῦ «καρδιῶν» ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ «καρδιοκυτῶν», κατὰ τὴν λαϊκὴν ἔκφρασιν.

6. Πρβλ. I Σαμ. 25₃₇, II Σαμ. 18₁₄, Ψαλμ. 37₁₆, 45₈, Ἀσμ. 8₈, Ὡσ. 13₈, Ἱερ. 4₁₉.

7. Πρβλ. Ἰώβ 41₁₈ κλπ.

8. Δίαν χαρακτηριστικὸν εἶναι ἐν προκειμένῳ καὶ τὸ χωρίον Ἰώβ 37₁ («Καὶ ταύτης ἐταράχθη ἡ καρδία μου καὶ ἀπερρήνῃ ἐκ τοῦ τόπου αὐτῆς»).

9. Πρβλ. II Βασ. 9₂₄, Ναούμ 2₈ κλπ.

10. Ἐξ. 28_{29,30} (δὶς).

κ ἢ ν ἔ δ ρ α ν τ ῆ ς ζ ω ῆ ς¹ καί, ὡς ἐκ τούτου, λέγεται ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ὅτι ἡ «καρδία» (לֵב) «ζῆ» (היה)², «ἐναποθνήσκει» (מות)³, ἢ ὅτι εἶναι «ἀσθενής» (יָיִ 4, הָיָה⁵) καὶ «ξηραίνεται» (יָבֵשׁ)⁶ ἐκ τῆς ἐλλείψεως τροφῆς καὶ ὕδατος ἢ πάλιν ὅτι ὁ ἄρτος «στηρίζει» (סעד)⁷ αὐτὴν κλπ.

Ἐξ ἄλλου, μεθ' ὅσα ἤδη ἐξετέθησαν, ἡ «καρδία» (לֵב, לִבָּב) ἢ, ὡς οὐχὶ σπανίως χαρακτηριστικῶς λέγεται, ἡ «καρδία ἀνθρώπου» (לֵב אָדָם⁸, לִב־אָנוּשׁ⁹) καὶ ἡ «καρδία υἱῶν τοῦ ἀνθρώπου» (לֵב בְּנֵי-הָאָדָם)¹⁰ ἢ ἡ «καρδία ἀνδρός» (לֵב אִישׁ)¹¹ καὶ ἡ «καρδία γυναικὸς» (לֵב אִשָּׁה)¹² κατὰ συνεκδοχὴν ἀναφέρεται ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ συνηθέστατα εἰς τὸν ψυχικὸν καὶ πνευματικὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου καὶ δὴ ἐκφράζει, ὡς θέλομεν καὶ κατωτέρω διαπιστώσει, τὸν ἔσω ἀνθρώπον¹³, κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν δὲ γίνεται χαρακτηριστικὴ χρῆσις τοῦ לֵב («καρδία») ὡς ἀνθρωπολογικοῦ ὄρου δηλοῦντος τὴν πνευματικὴν φύσιν, δηλ. ὡς συνωνύμου τοῦ ὄρου נַפְשׁ («ψυχὴ»), ὁμοῦ μετὰ τινος ἀνθρωπολογικοῦ ὄρου τῆς Π. Διαθήκης ἐμφαίνοντος τὴν ὕλικὴν φύσιν, ὡς π.χ. μετὰ τοῦ

1. Οὕτω π.χ. πρβλ. Ἱερ. 30₂₁, ἔνθα γίνεται χρῆσις τοῦ ρήματος ערב (I), καὶ Ἱερ. 4₁₈, ἔνθα γίνεται χρῆσις τοῦ ρήματος נגנ.

2. Ψαλμ. 22₂₇, 69₃₈.

3. I Σαμ. 25₈₇.

4. Ἡσ. 1₅, Ἱερ. 8₁₈, Θρ. 1₂₂✠

5. Θρ. 5₁₇.

6. Ψαλμ. 102₅.

7. Κρ. 19₅, Ψαλμ. 104₁₅, πρβλ. Γεν. 18₅, Κρ. 19₅.

8. Παροιμ. 27₁₉, πρβλ. Γεν. 8_{21β}, I Σαμ. 17₃₂, Παροιμ. 16₉ κλπ.

9. Ψαλμ. 104₁₅ (δίδς), Ἡσ. 13₇ κλπ.

10. Ἐκκλ. 8₁₁, 9₈ κλπ.

11. II Σαμ. 15₁₈, Παροιμ. 18₁₂ κλπ.

12. Ἱερ. 49₂₂ κλπ.

13. Δὲν θὰ ἔπρεπε, νομιζομεν, νὰ παροραθοῦν ἐν προκειμένῳ καὶ τὰ χωρία ἐκεῖνα τῆς Π. Διαθήκης, ἔνθα γίνεται μεταφορικὴ χρῆσις τοῦ ὄρου לֵב («καρδία») καὶ ἐπὶ ἀψύχων πρὸς δῆλωσιν τοῦ «ἐσωτερικοῦ» τοῦ «κέντρου». Οὕτω π.χ. ἀξίαι μνηεῖας εἶναι ἐνταῦθα καὶ αἱ ἐξῆς σχετικαὶ ἐκφράσεις: לֵב-יָם ἐν Ἱεζ. 45₈ («ἐν μέσῳ τῆς θαλάσσης»),

Παροιμ. 23₃₄ («ἐν καρδίᾳ θαλάσσης»), 30₁₀, לֵב יָם ἐν Ψαλμ. 46₈ («ἐν καρδίᾳ θαλασσῶν»), Ἱεζ. 27_{4325, 28, 27}, 28₂₁₈ («ἐν καρδίᾳ θαλάσσης»),

מְצוֹלָה בְּלִבָּב יָם («εἰς βάθος καρδίας θαλάσσης») ἐν Ἱων. 2₄, Ἱερ. πρβλ. τὴν ἐκφραστικὴν לֵב-יָם

«ἕως καρδίας τοῦ οὐρανοῦ») ἐν Δευτ. 4₁₁ κλπ.

רָשָׁע («σάρξ», «σῶμα»)¹ ἢ μετὰ τοῦ רָשָׁע («σάρξ»)², οὐχί σπανίως πρὸς δήλωσιν τοῦ ὅλου ἀνθρώπου. Ἡ τοιαύτη ὅμως ψυχολογικὴ καὶ πνευματικὴ ἔννοια τοῦ ἔρου לֵב («καρδία»), περὶ ἧς ἀρκούντως σαφῶς ὁμιλεῖ, νομίζομεν, ἰδίᾳ καὶ τὸ ἐξῆς χωρίον τῶν Παροιμιῶν: «Ὡσπερ οὐχ ὁμοία πρόσωπα προσώποις, οὕτως οὐδὲ αἱ καρδίαί τῶν ἀνθρώπων»³, μαρτυρεῖται ἐπίσης καὶ ὑπὸ σειρᾶς διαφωτιστικῶν χωρίων τῆς Π. Διαθήκης, ἔνθα τὸ לֵב («καρδία»), δηλ. ὁ ἔσ ω ἄ ν θ ρ ω π ο ς, ἀντιδιαστέλλεται, ὡς ὑπεδηλώθη, πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν αὐτοῦ, δηλούμενον ἐν προκειμένῳ διὰ τῶν: «στόμα» (פֶּה)⁴, «χείλη» (פִּתְּוֹ)⁵, «ὄψις» (עַיִן)⁶, «πρόσωπον» (פְּנֵי)⁷, «εἰμάρτια» (בְּנֵי I)⁸ κλπ⁹.

Περὶ τὸ θέμα τοῦτο ὅμως θέλομεν καὶ κατωτέρω ἐνδιατριῖσαι.

Ἄοσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὰς ἐπὶ μέρους ἐπόψεις τῆς κατὰ συνεκδοχὴν ψυχολογικῆς καὶ πνευματικῆς ἐννοίας τοῦ לֵב («καρδία»), ἔχομεν, ἐν πάσῃ δυνατῇ συντομίᾳ, νὰ παρατηρήσωμεν ἐνταῦθα ὅτι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος ἕρος ἀπαντᾷ ἐν πρώτοις ὡς ἡ, οὕτως εἶπεῖν, σωματικὴ ἔδ ρ α τῶν ποικίλων α ἰ σ θ η μ ἄ τ ω ν καὶ γενικῶς τοῦ σ υ ν α ἰ σ θ ἡ μ α τ ο ς. Οὕτω δὲ ἡ «καρδία» (לֵב) «λυπεῖται» (עָרַב I)¹⁰, «δειλιάει»¹¹, «πτοεῖται»¹² καὶ «τῆκεται»¹³ (מָסַח)¹⁴, «φοβεῖται» (רָחַ I)¹⁵, «ἔκλειπται» (כָּלַח)¹⁷, «ἐγκαταλείπει» (עָזַב I)¹⁸

1. Ψαλμ. 16₉, 84₉, Παροιμ. 14₉₀, Ἐκκλ. 2₈, Ἰεζ. 44₇, πρβλ. Σοφ. Σειρ. 30₁₆ κλπ.

2. Ψαλμ. 73₂₈.

3. Παροιμ. 27₁₈.

4. Ψαλμ. 55₂₂, Ἡσ. 29₁₈.

5. Παροιμ. 26₂₈, Ἡσ. 29₁₈.

6. I Σαμ. 16₇.

7. Ἐκκλ. 7₉.

8. Ἰωήλ 2₁₈.

9. Ἐνταῦθα σημειοῦμεν ἐπίσης καὶ τινὰ χωρία τῆς Π. Διαθήκης, ἔνθα τὸ לֵב («καρ-

δία»), ἐν τῇ συνεκδοχικῇ βεβαιῶσι ἐννοία αὐτοῦ, συμπαρατίθεται μετὰ τινῶν ὁ ρ γ ἄ ν ω ν ἢ μ ε λ ὦ ν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ἐν οἷς καὶ ὁ «ὀφθαλμὸς» (עַיִן) ἐν II Χρον.

7₁₈, Ἰωβ 15₁₂, 31₇, Ψαλμ. 104₆, ἡ «χείρ» (יָד) ἐν Ψαλμ. 58₈, כַּף («παλάμη») Ἰωβ 31₁₇, Ψαλμ. 24₄, Θρ. 3₄₁, τὸ «στόμα» (פֶּה) ἐν Ψαλμ. 19₁₅, 49₄, Ἐκκλ. 5₁ κλπ.

10. Δευτ. 15₁₀, I Σαμ. 1₉.

11. Οὕτως ἀποδίδουν οἱ Ο' τὸ ρῆμα מָסַח ἐν Δευτ. 20₉.

12. Οὕτως ἀποδίδουν οἱ Ο' τὸ ρῆμα מָסַח ἐν Ἰησ. N. 7₅.

13. II Σαμ. 17₁₀, Ψαλμ. 22₁₅ ἐν παρομοιώσει ὁμοῦ μετὰ τοῦ נָנַח («κηρός»).

14. Ἐκτὸς τῶν ἐν ταῖς ὑποσημ. 11-13 μνημονευομένων χωρίων, πρβλ. ἐπίσης Ἰησ. N. 2₁₁, 5₁, Ἡσ. 13₇, 19₁, Ἰεζ. 21₁₂, Ναοῦμ 2₁₁.

15. Ψαλμ. 27₉, πρβλ. Ψαλμ. 112₉.

16. Δευτ. 28₉₇, Ἡσ. 60₅.

17. Ψαλμ. 73₂₆.

18. Ψαλμ. 40₁₈.

τὸν ἄνθρωπον, «ἀκηδιᾶ» (קמץ II)¹, «ταράσσεται»² (קרה)³, «ἐξίσταται» (קחב⁴, יצא⁵), «θραύεται» (מוג)⁶, «συντριβεται» (שבר I⁷, דכא⁸) «θερμαίνεται»⁹ ἢ «παραθερμαίνεται»¹⁰ (חמם)¹¹, «συμπίπτει» (נפל)¹², «ἐκκαίεται» (קמי I)¹³, «πονεί» (כאב)¹⁴, «ἀσθενεῖ» (להל I)¹⁵, «κατανύσσεται» (הכא)¹⁶, «στρέφεται»¹⁷ καὶ «μεταστρέφεται»¹⁸ (הפך)¹⁹ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ ἀνθρώπου, «βοᾶ» (קעו)²⁰, «βομβεῖ» (המה)²¹, «παροργίζεται» (כעס)²², «πλανᾶται» (תעה)²³, «ἀποτάσσεται» (ישא)²⁴, «ἀπαλύνεται»²⁵ (רכה)²⁶, ἢ πάλιν «εὐφραίνεται»²⁷, «χαίρει»²⁸, «τέρπεται»²⁹ (שמח)³⁰, «χα-

1. Ψαλμ. 61₈.

2. Ἰώβ 37₁. Οὕτως ἀποδίδουν οἱ Ο' καὶ τὰ ῥήματα סחר ἐν Ψαλμ. 38₁₁, חיל (I) ἐν Ψαλμ. 55₅, ללה (II) ἐν Ψαλμ. 109₂₂, שמש ἐν Ψαλμ. 143₄ καὶ שחה ἐν Παροιμ. 12₂₆.

3. Ἐκτός τοῦ προμνημονευθέντος Ἰώβ 37₁, πρβλ. ἐπίσης I Σαμ. 28₅, ἔνθα οἱ Ο' ἀποδίδουν τοῦτο διὰ τοῦ «ἐξίσταμαι». Ἐν προκειμένῳ πρβλ. καὶ τὴν ὁμοῦ μετὰ τοῦ לָב («καρδία») χρῆσιν τοῦ ἐπιθέτου קרָח («ἐξεστηκνῖα») ἐν I Σαμ. 4₁₈.

4. Ἡσ. 60₅.

5. Γεν. 42₂₈ (ὡς σχῆμα ὑπερβολῆς).

6. Ἰεζ. 21₂₀.

7. Ἰερ. 23₃, Ψαλμ. 34₁₈, 51₁₉, 147₈, Ἡσ. 61₁, ἐπίσης πρβλ. Ψαλμ. 69₂₁, ἔνθα τοῦτο εὐρηται ὁμοῦ μετὰ τοῦ קרָח («ὀνειδισμός»).

8. Ἡσ. 57₁₆.

9. Ψαλμ. 39₄.

10. Δευτ. 19₈ ❖

11. Δευτ. 19₈, Ψαλμ. 39₄.

12. I Σαμ. 17₈₂.

13. Ψαλμ. 73₂₁.

14. Παροιμ. 14₁₈.

15. Παροιμ. 13₁₂.

16. Ψαλμ. 109₁₆, πρβλ. Ἰεζ. 13₂₂.

17. Θρ. 1₂₀.

18. Ἐξ. 14₅, Ὡσ. 11₈.

19. Ἐξ. 44₅, Ὡσ. 44₈, Θρ. 4₂₀.

20. Ἡσ. 15₅.

21. Ἰερ. 48₉₈ (δύς), 4₁₉.

22. Ἰεζ. 32₉.

23. Ἡσ. 21₄.

24. Ἐκκλ. 2₂₀ (δὴλ. ἀπαρδίδεται εἰς ἀελπισίαν).

25. II Βασ. 22₁₉.

26. Δευτ. 20₉ («ἐκλόμηται»), II Χρον. 34₂₇ («ἐντρέπομαι»), Ἡσ. 7₄ («ἀσθενῶ»),

Ἰώβ 23₁₈ («μαλακύνω» ❖), πρβλ. Ἰερ. 51₄₈.

27. I Χρον. 16₁₀, Ψαλμ. 104₁₆, Παροιμ. 15₈₀, 23₁₆, 27₁₁.

28. Ἐξ. 4₁₄, Ζαχ. 10₇.

29. Παροιμ. 27₉.

30. Πρβλ. ὑποσημ. 27-27.

ροποιεῖται» (רנן)¹, «ἀγαθύνεται» (טוב², יטב³), «ἐξερεύνεται» (שחק)⁴, «κραταιοῦται» (אמץ)⁵, «στηρίζεται» (שמוך)⁶, «χαίρει» (שיש)⁷, «κατατέρπεται»⁸ καὶ δὴ «ἀναθάλλει»⁹ (עלז)¹⁰, «θαρσεῖ» (בטח)¹¹, «κλίνει»¹², «ἐκκλίνει»¹³ (נטה)¹⁴, «ζηλοῖ» (קנא)¹⁵, «μισεῖ» (שנא)¹⁶ κλπ. Χαρακτηριστικά δ' εἶναι ἐν προκειμένῳ καὶ αἱ ἐξῆς ἐκφράσεις: דבר על-לב («λαλῶ ἐν τῇ καρδίᾳ»)¹⁷, δηλ. ὁμιλῶ φιλικῶς, ἐνθαρρυντικῶς πρὸς τινα κλπ. לב טוב («εὐφροσύνη»)¹⁸, לב טובי («ἀγαθὴ καρδία»)¹⁹, בזה בלב («ἐξουθενῶ ἐν τῇ καρδίᾳ»)²⁰, רך הלב («δειλὸς τῇ καρδίᾳ»)²¹, לב אמיץ («γενναῖος καρδίᾳ»)²², לב אבירי («κραταιὸς καρδίᾳ»)²³, צרות לב («θλίψεις τῆς καρδίας»)²⁴, לב שמח («καρδία εὐφροαινομένη»)²⁵, לב שמחת («εὐ-

1. Ἰώβ 29₁₉.
2. Κρ. 16₂₅, Π Σαμ. 13₂₈, πρβλ. Ι Σαμ. 25₈₈ («ἀγαθή»), Ἔσθ. 1₁₀ («ἡδέως γίνομαι»).
3. Κρ. 18₂₀, 19_{10,122}, Ρουθ 3₇, Ἐκκλ. 7₁₁, πρβλ. Ι Βασ. 21₇ («γίνομαι»).
4. Ψαλμ. 45₂✠
5. Ψαλμ. 27₁₄, 34₂₅.
6. Ψαλμ. 112₈.
7. Ἡσ. 66₁₄.
8. Σοφον. 3₁₄.
9. Ψαλμ. 28_{7β}.
10. Ψαλμ. 28_{7β}, Σοφον. 3₁₄.
11. Παροιμ. 34₁₁.
12. Κρ. 9₈, Π Σαμ. 19₁₈.
13. Ι Σαμ. 14₇ (ἀναγν. μετὰ τῶν Ο' לֹא לִבְבֶךָ נִטָּה לֹא).
14. Πρβλ. ὑποσημ. 12-13. Πρὸς τούτους πρβλ. τὸ χωρίον Π Σαμ. 14, («ὅτι ἡ καρδία τοῦ βασιλέως ἐπὶ Ἀβεσσαλώμ»).
15. Παροιμ. 23₁₇.
16. Ψαλμ. 105₂₅.
17. Γεν. 34₈, 50₂₁, Κρ. 19₈, Ρουθ 2₁₈, Π Σαμ. 19₈, Π Χρον. 30₂₂, 32₈, Ὡσ. 2₁₈, Ἡσ. 40₂.
18. Ἡσ. 65₁₄, πρβλ. Δευτ. 28₄₇, Σοφ.Σειρ. 30₁₈.
19. Ι Βασ. 8₈₈, Π Χρον. 7₁₀, Ἔσθ. 5₉, Παροιμ. 15₁₇, Ἐκκλ. 9₇ (לב טוב), πρβλ. Σοφ.Σειρ. 13₈.
20. Π Σαμ. 6₁₆, Π Χρον. 15₂₈.
21. Δευτ. 20₈, Π Χρον. 13₇ (ἄνευ τοῦ ἄρθρου).
22. Ἀμ. 2₁₆. Πρβλ. Ἰώβ 9₄.
23. Ψαλμ. 76₈, Ἡσ. 46₁₂, ἔθνα οἱ Ο' ἀνέγνωσαν אבירי («ἀπολωλεκότες»).
24. Ψαλμ. 25₁₇.
25. Παροιμ. 15₁₈, 17₂₂, Ἐκκλ. 2₁₀, 24₇, (שמחתי-לב), πρβλ. Ἔσθ. 5₉ (לב טוב).

φροσύνη καρδίας») ¹, מְשׁוּשׁ לֵב («χαρά καρδίας») ², כָּאֵב לֵב («πόνος καρδίας») ³, עֲצָבַת־לֵב («πόνος καρδίας») ⁴, נִהְמַת לֵב («στεναγμός καρδίας») ⁵, לֵב רָע («τεθλιμμένη καρδία») ⁶, καὶ לֵב מְרֵפָא («ἤρεμος καρδία») ⁷. Πρὸς τούτοις σημειοῦμεν τὸν σύνδεσμον τοῦ ὄρου לֵב («καρδία») μετὰ τῶν ρημάτων שִׁים («τίθημι») ⁸, שִׁית («τίθημι») ⁹, ὁμοῦ μετὰ τοῦ יָגוּן («ὀδύνη») ¹⁰, סוּר («ἀφίστημι») ¹¹, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ כָּעַם («θυμός») ¹¹, בּוֹא («ἐπάγω») ¹², ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἄπαξ λεγομένου מָרָךְ («δειλία») ¹², לָקַח («δέχομαι») ¹³, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ תִּירוּשׁ («μέθυσμα») ¹³, ὡς ἐπίσης καὶ μετὰ τῶν ρημάτων הִיָּה («γίνομαι») ¹⁴, שׁוּב («ἀποκαθιστῶ») ¹⁵ אָמַד («ἀπόλλυμαι») ¹⁶, עָמַד («ὑφίσταμαι») ¹⁷, κλπ.¹⁸. Δὲν θὰ ἔπρεπε δὲ νὰ ἀγνοηθοῦν ἐνταῦθα καὶ τινες σχετικαὶ παρομοιώσεις, αἵτινες καὶ ἀναφέρονται ἀμέσως εἰς τὴν «καρδίαν» (לֵב) ¹⁹.

Περαιτέρω ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος ὄρος ἐμφανίζεται, κατὰ συνεκδοχὴν πάντοτε, καὶ ὡς ἡ ἔδρα τῶν ἐπιθυμιῶν, τῆς βουλήσεως καὶ τῶν ἀποφάσεων, ὡς, πρὸς τοὺς ἄλλοις, δεικνύουν καὶ αἱ ἐξῆς διαφωτιστικαὶ ἐκφράσεις כָּל־הַבָּא עַל־לֵב («πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐν τῇ καρδίᾳ») ²⁰,

1. Ἐκκλ. 5₁₉, Ἄσμ. 3₁₁, Ἦσ. 30₂₉, Ἱερ. 15₁₈, Ἱεζ. 36₆, πρβλ. Δευτ. 28₄₇.

2. Θρ. 5₁₅.

3. Ἦσ. 65₁₄.

4. Παροιμ. 15_{19β}.

5. Ψαλμ. 38₉.

6. Παροιμ. 25₂₀.

7. Παροιμ. 14₃₀.

8. Ι Σαμ. 9₂₀, 25₂₅, ΙΙ Σαμ. 18₉ (δὶς), 19₂₀ κλπ.

9. ΙΙ Σαμ. 13₂₀.

10. Ψαλμ. 13₉.

11. Ἐκκλ. 11₁₀.

12. Λευιτ. 26₃₆✠

13. Ὡσ. 4₁₁.

14. ΙΙ Σαμ. 15₁₈.

15. Μαλαχ. 3₂₄.

16. Ἱερ. 4₉.

17. Ἱεζ. 22₁₄.

18. Πρβλ., πρὸς τοὺς ἄλλοις, Κρ. 5₉, 16₁₆, Ι Χρον. 42₁₇, Νεεμ. 2, Ἰώβ 29₁₈, Παροιμ. 13₁₃, 14₁₈, Ἄμ. 2₁₆ κλπ.

19. ΙΙ Σαμ. 17₁₀ πρὸς «λέοντα» (אַרְיֵה); Ὡσ. 7₆ πρὸς «εὐλίβανον», (תְּנוּרָה), Ἱερ.

49₂₂ «ὡς καρδία γυναικὸς ὠδινούσης» (כָּלֵב אִשָּׁה מְצַרֶּה), Ἐκκλ. 7₂₈ πρὸς «σαγήνην» (תְּרֵי Π), Ἱεσ. Ν. 7₈ πρὸς «ἄθωρον» (מִי) κλπ.

20. ΙΙ Χρον. 7₁₁.

כָּל אֲשֶׁר בְּלִבְבִי עָשִׂיתָ ¹ («καὶ πάντα, ὅσα ἐν τῇ καρδίᾳ μου ἐποίησας») ², לִבּוֹ בְּלִבֵּי אֲשֶׁר־נִשְׂאָו ³ («ἕκαστος ὧν ἔφερren αὐτῶν ἢ καρδία») ⁴, וְכָל־נְדִיב לִבִּי ⁵ («καὶ πᾶς πρόθυμος τῆ καρδία») ⁶, לִבּוֹ בְּלִבֵּי אֲשֶׁר יִעֲלֶה עַל לִב־אִישׁ ⁷ («παρὰ πάντων οἷς δόξη τῆ καρδία αὐτῶν») ⁸, אִישׁ בְּלִבְבוֹ ⁹ («καὶ περιπάτει ἐν ὁδοῖς καρδίας σου») ¹⁰, בְּלִבִּי ¹¹ («ἀνθρωπον κατὰ τὴν καρδίαν σου») ¹², מִלְּבוֹ ¹³ («ἀπὸ καρδίας αὐτοῦ») ¹⁴, מִצָּא אֶת־לִבּוֹ ¹⁵ («ὅστις προέθετο») ¹⁶, לִבּוֹ ¹⁷ («εὔρε τὴν καρδίαν ἑαυτοῦ») ¹⁸, ὡς ἐπίσης καὶ ὁ σύνδεσμος τοῦ לִבִּי ¹⁹ («καρδία») μετὰ τῶν תְּאוּבָה ²⁰ («ἐπιθυμία») ²¹, מִשְׂאֵלָה ²² («αἴτημα») ²³, רְעִיוֹן ²⁴ («προαίρεσις») ²⁵ καὶ μετὰ τοῦ ἄπαξ λεγομένου מוֹרָשׁ (II) («ἐπιθυμία») ²⁶.

Ἐξ ἄλλου ἐν τῇ Π.Δ.ιαθήκῃ ὁ ὅρος לִבִּי ²⁷ («καρδία») θεωρεῖται συνηθέστατα καί, κατὰ συνεκδοχὴν βεβαίως, ὡς ἡ ἔδρα τοῦ νοῦ, τῆς φαντασίας καὶ τῶν ποικίλων διανοητικῶν λειτουργιῶν. Οὕτως ἡ «καρδία» (לִבִּי) «γινώσκει» ²⁸ (יָדַע) ²⁹, «νοοῦ» (שָׂכַל I) ³⁰, «λογίζεται» (חָשַׁב) ³¹,

1. II Χρον. 24₄, πρβλ. I Βασ. 8_{17, 18} (δύς), 10₂, I Χρον. 22₇, II Χρον. 1_{11, 6, 7, 8} (δύς), 9₁, ἐπίσης πρβλ. (ἀνευ τοῦ הָיָה) I Χρον. 28₂, II Χρον. 29₁₀, πρβλ. περαιτέρω Ἰησ.Ν. 14₇.

2. II Βασ. 10₈₀, πρβλ. I Σαμ. 2₈₅, 14₇, II Σαμ. 7_{3, 11}, I Χρον. 17_{3, 10}.

3. Ἐξ. 35₂₁, πρβλ. 35₃₈, 36₂ («πάντας τοὺς ἐκουσίως βουλομένους»).

4. II Χρον. 29₈₁, πρβλ. Ἐξ. 35₂₂ («πᾶς, ὃ ἔδοξε τῇ διανοίᾳ»), 35₆ («πᾶς ὁ καταδεχόμενος τῇ καρδίᾳ»).

5. Ἐξ. 25₂₂, πρβλ. Ἐξ. 35₃₉ («ὧν ἔφερren ἢ διάνοια αὐτῶν»), πρβλ. I Χρον. 29_{8, 17}.

6. II Βασ. 12₅.

7. Ἐκκλ. 11₉, πρβλ. (ἐν διαφόρῳ ὅμῳς ἐννοία) II Βασ. 5₂₆.

8. I Σαμ. 13₁₄, πρβλ. Ἰερ. 3₁₅, ἐπίσης πρβλ. Ψαλμ. 20₅.

9. I Βασ. 12₃₈, Θρ. 3₈₈, Ἰεζ. 13_{2, 17}. Πρβλ. Ἰερ. 23₂₀.

10. Ἡσ. 63₄.

11. Ἐσθ. 7₅ («τολμῶ»).

12. II Σαμ. 7₂₇.

13. Ψαλμ. 24₅.

14. Ψαλμ. 37₄.

15. Ἐκκλ. 2₂₂, πρβλ. τὸ ἀραμαϊκὸν לִבְבִי רְעִיוֹנִי («διαλογισμοὶ καρδίας») ἐν

Δαν. 2₂₀.

16. Ἰὼβ 17₁₁.

17. I Βασ. 2₄₄, Ἐκκλ. 8₆, πρβλ. Παροιμ. 14₁₀, Ἐκκλ. 7₂₂.

18. Πρβλ. (οὐχὶ ὡς ὑποκειμένον) Δευτ. 8₅, Ἰησ.Ν. 23₁₄, Ἐκκλ. 1₁₇, 7₂₆, Ἡσ. 32₄.

19. Παροιμ. 16₂₈, πρβλ. Ἡσ. 44₁₈.

20. Ἡσ. 10₇, Παροιμ. 16₉.

«μελετᾶ» (הנה I)¹, «διανοεῖται»², «σοφὴ γίνεται» (חכם)³, «ζητεῖ» (בקש)⁴ καὶ «κτᾶται» (קנה I)⁵ «αἰσθησιν» (דעת)⁶, «προσέχει» (בין)⁷, «ὄρεᾶ» (ראה)⁸ «σοφίαν» (חכמה)⁹ καὶ «γινῶσιν» (דעת)⁹, «ὀδηγεῖ» (נהג I)¹⁰ ἐν «σοφία» (חכמה)¹⁰, «ταχύνεται» (מהר II)¹¹, «κυκλοῦ» (סבב)¹², «πορεύεται» (הלך)¹³ κλπ. Διαφωτιστικαὶ δ' εἶναι ἐν προκειμένῳ καὶ αἱ ἐξῆς ἐκφράσεις: שִׁים עַל-לֵב («τίθημι ἐν τῇ καρδίᾳ»)¹⁴, שִׁים לֵב («τάσσω τὴν καρδίαν»)¹⁵, עֵלָה עַל-לֵב («ἀναβαίνω ἐπὶ τὴν καρδίαν»)¹⁶, עֵלָה אֶל-לֵב («τίθημι ἐπὶ τὴν καρδίαν»)¹⁷, שִׁית-לֵב («ἐφίστημι τὴν καρδίαν»)¹⁸, קָשַׁר עַל-לֵב («δέω εἰς τὴν καρδίαν»)¹⁹, שִׁית אֶל-לֵב («προσέ-

1. Ἡσ. 33₁₈, Παροιμ. 15₂₈.

2. Οὕτως ἀποδίδουν οἱ Ο' τὸ מַחֲשַׁבֶּת יִצָּר ἐν Γεν. 6₆, πρβλ. I Χρον. 29₁₈, ἐπίσης

πρβλ. Γεν. 6₆ (עֲצַב אֶל-לֵב), 8_{21α} (אֶל-לֵב).

3. Παροιμ. 23₁₅.

4. Παροιμ. 15₁₄.

5. Παροιμ. 18₁₅.

6. Παροιμ. 15₁₄, 18₁₅.

7. Ἡσ. 32₄, πρβλ. Ἡσ. 6_{10β}. Ἐπίσης πρβλ. Παροιμ. 8₆.

8. Ἐκκλ. 1₁₆, 2₁.

9. Ἐκκλ. 1₁₆.

10. Ἐκκλ. 2₉.

11. Ἐκκλ. 5₁.

12. Ἐκκλ. 7₂₅.

13. II Βασ. 5₂₈.

14. Μαλαχ. 2₂, Ἡσ. 42₂₅, Ἱερ. 12₁₁, πρβλ. Ἡσ. 47, («νοῶ»), 57₁ («ἐκδέχομαι»
11 («λαμβάνω»), Δαν. 1₈ («ἐθνομοῦμαι»). Πρὸς τούτους πρβλ. שִׁים אֶל-לֵב ἐν II Σαμ.

13₈₈ καὶ שִׁים בְּלֵב ἐν I Σαμ. 21₁₈, ἀμφότερα ὁμοῦ καὶ μετὰ τοῦ דָּבַר («εῖπαι»).

15. Ἱεζ. 44_{5β}, 40₄, Ἀγγ. 1₅, ἐπίσης πρβλ. Ἡσ. 41₂₂ («ἐφίστημι»), Ἀγγ. 1₇,
2₁₅ («τίθημι»), 18_α, 18_β («ὑποτάσσω»). Περαιτέρω πρβλ. עֵלָה שִׁים לֵב ἐν Ἰώβ 1₈,
שִׁים לֵב אֶל ἐν Ἱεζ. 9₂₁, Ἰώβ 2₈, πρβλ. 34₁₄, ἐν τοῖς χωρίοις τούτοις (πλὴν τοῦ Ἰώβ

34₁₄) τὸ ρῆμα שִׁים ἀποδίδεται ὑπὸ τῶν Ο' διὰ τοῦ «προσέχει».

16. Ἱερ. 3₁₈, 32₅₅, 44₂₁, 51₅₀, Ἱεζ. 38₁₀, πρβλ. Ἡσ. 65₁₇ («ἐπέρχομαι»), Ἱερ. 7₈₁,
19₅ («διανοοῦμαι»). Ἐν τοῖς χωρίοις τούτοις (πλὴν τῶν Ἱερ. 44₂₁, 51₅₀ καὶ Ἱεζ. 38₁₀)
προτάσσεται ἡ ἄρνησις אֵל.

17. Ἱεζ. 14_{4,7}, πρβλ. ὁμοῦ עֵלָה עַל-לֵב ἐν Ἱεζ. 14₈. "Ἀπαντα τὰ χωρία ταῦτα
εὔρονται ἐν τῇ διαθήσει Ἱερὸν.

18. Ἱεζ. 7₂₈, I Σαμ. 4₂₀ («νοῶ») καὶ πάλιν προτασσομένης τῆς ἀρνήσεως אֵל.
Πρβλ. ἐπίσης Ψαλμ. 48₁₄ («τίθημι»), 62₁₁ («προστίθημι»), προτασσομένης τῆς ἀρνή-
σεως אֵל, Παροιμ. 24_{8,2}, 27₂₈ («ἐφίστημι»), Ἱερ. 31₂₁ («δίδωμι»), Πρβλ. Παροιμ.

22₁₇ («ἐφίστημι»).

19. Παροιμ. 6₂₁.

χω τὴν καρδίαν») ¹, נתן אֶת־לֵב («δίδωμι τὴν καρδίαν») ², נתן אֶל־לֵב («δίδωμι εἰς καρδίαν») ³, מִלֵּב ⁴ ברא («πλάσσομαι ἀπὸ καρδίας») ⁵, נטה לְתַבּוּנָהּ לֵב («κλίνω⁶ καρδίαν εἰς σύνεσιν») ⁷, לֵב קנה («κτώμαι φρόνησιν») ⁸ תְּכַמֵּלֵב יָקַח מִצּוֹת («δὸς εἰς παιδείαν τὴν καρδίαν σου») ⁹, תְּכַמֵּלֵב יִצְאוּ מִלֵּב יוֹצֵאוּ מִלִּים («ἐκ καρδίας αὐτῶν ἐξάξουσι ῥήματα») ¹¹ גָּבַח אֶת־לֵב («δέχομαι εἰς τὴν καρδίαν») ¹², גָּבַח אֶת־לֵב («ἰδιοποιεῖμαι τὴν καρδίαν») ¹³ κλπ¹⁴. Ἐπίσης διαφωτιστικά εἶναι καὶ αἱ ἀκόλουθοι ἐκφράσεις: לֵב קָרְקַרְתָּ («ἐξετασμοὶ καρδίας») ¹⁵, לֵב מְזַמּוֹת («σχέδια καρδίας») ¹⁶, הִגִּיתָ לֵב מִשְׁכִּיזוֹת («φαντασιοκοπήματα καρδίας») ¹⁷, הִגִּיתָ לֵב

1. Ἰώβ 7₁₇.

2. Ἐκκλ. 1₁₃, 8₁₁₀, Δαν. 10₁₃, II Χρον. 11₁₆, πρβλ. καὶ ἄνευ τοῦ אֶת ἐν Ἐκκλ.

1₁₇, 7₂₁, I Χρον. 22₁₀.

3. Ἐκκλ. 7₂, 9₁. Περαιτέρω πρβλ. Παροιμ. 23₂₈.

4. Οὕτως ἀνάγν. μετὰ τῶν Ο' ἀντὶ מִלֵּב.

5. I Βασ. 12₃₃, πρβλ. Νεεμ. 6₈ («ψεύδομαι») ✠

6. Οἱ Ο' ἔχουν «παραβάλλω».

7. Παροιμ. 2₂.

8. Παροιμ. 19₈, 15₈₂ (οἱ Ο' ἀναγινώσκουν ἕως אֶהָב נִפְשׁוֹ κατ' ἐπίδρασιν ἐκ

τοῦ Παροιμ. 19₈).

9. Παροιμ. 23₁₂.

10. Παροιμ. 10₈, Πρβλ. מִה־יִקְרַח לֵבָהּ («τί ἐτόλμησεν ἡ καρδία σου;») ἐν Ἰώβ

15₁₂. Πρὸς τούτοις πρβλ. קַח בְּלִבְבְּךָ («λάβε εἰς τὴν καρδίαν σου») ἐν Ἰεζ. 3₁₀.

11. Ἰώβ 8₁₀.

12. Δευτ. 30₁, πρβλ. Ἡσ. 44₁₈ («λογίζομαι»), Θρ. 3₂₁ («τάσσω»), Δευτ. 4₃₉ («ἐπιστρέφομαι»), οὕτως ἐπίσης καὶ τὸ χωρίον Ἡσ. 46₈ (ἔνθα ἀντὶ אֶל-יָבִיחַ «εἰς ἔλ-»).
 13. II Σαμ. 15₈ ✠, Γεν. 31₂₀ (οἱ Ο' δὲν ἀποδίδουν τοῦτο), 28 («κλοποφορῶ») ✠.

14. Οὕτω πρβλ. π.χ. τὴν ἐν Δαν. 7₂₈ ἀραμαϊκὴν ἔκφρασιν מִלֵּב בְּלִבִּי נִמְרָת («τὸ ῥῆμα ἐν τῇ καρδίᾳ μου διετήρησα», κατὰ τὴν πιστὴν μετάφρασιν τοῦ Θεοδοτίωνος).

Ἐπίσης πρβλ. τὴν ἐν Ψαλμ. 31₁₈ ἔκφρασιν נִשְׁכַּחְתִּי בְּמַלְבַּח מִלֵּב («πέπλησθην ὥσει νεκρὸς ἀπὸ καρδίας»).

15. Κρ. 5₁₆. Πρβλ. τὸ ἐν Κρ. 5₁₅ לֵב קָרְקַרְתָּ, ὅπερ κατὰ τὴν προτεινομένην ἐν τῇ

Biblia Hebraica διόρθωσιν (θεωρουμένην ὡς πιθανὴν καὶ ἐν τῷ Λεξικῷ W.GESENIUS) δέον ὅπως ἀναγνώσθῃ ὡς τὸ Κρ. 5₁₈.

16. Ἰερ. 23₂₀ καὶ 30₂₄ («ἐγγείρημαι»). Τὰ χωρία ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τὸν Θεόν.

17. Ψαλμ. 73, («διάθεσις»).

(«μελέτη καρδιάς») ¹, לִבְ הַגִּיּוֹן («μελέτη καρδιάς») ², לִבְ מַחְשְׁבוֹת («λογισμοὶ καρδιάς») ³, לִבְ תַרְמִית («προαιρέσεις καρδιάς») ⁴, לִבְ תַמְהוֹן («ἐκστασις καρδιάς») ⁵, רַחַב לִבְ («χύμα καρδιάς») ⁶, לִבְ הַכְּסִיף («σοφὸς καρδιά») ⁷, לִבְ חֲכָמָה («σοφία καρδιάς») ⁸, καὶ נִבּוֹן לִבְ («καρδία φρονίμη») ⁹.

Χαρακτηριστικὸν δ' εἶναι ἐν προκειμένῳ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι οὐχὶ σπανίως ὁ ἀνθρωπολογικὸς ὅρος לִבְ, לִבְ («καρδία») ἀποδίδεται ὑπὸ τῶν Ο' διὰ τῶν «διάνοια» ¹⁰, «νοῦς» ¹¹, «φρηγ» ¹² καὶ «φρόνησις» ¹³.

Ἐντεῦθεν εἶναι δυνατὸν νὰ κατανοηθοῦν καὶ αἱ ἐξῆς ἐκφράσεις כְּפִיר פֶּחַ לִבְ («δυνατὸς ἰσχύι καρδιάς») ¹⁴, לִבְ כְּמוֹכָם («κάμοι μὲν καρδία καθ' ὁμᾶς ἐστι») ¹⁵, לִבְ חֲכָם לִימִינוּ וְלִבְ כְּסִיל לְשִׂמְאֵלוֹ («καρδία σοφοῦ εἰς δεξιὸν αὐτοῦ καὶ καρδία ἄφρονος εἰς ἀριστερὸν αὐτοῦ») ¹⁶, לִבְ רְשָׁעִים כְּמַעַט.

1. Ψαλμ. 49⁴✠

2. Ψαλμ. 19¹⁵.

3. Ψαλμ. 33¹¹, πρβλ. Παροιμ. 19³¹, ἐπίσης πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 598, ὑποσημ. 2.

4. Ἱερ. 14¹⁴, 23^{26β} («θέλημα»).

5. Δευτ. 28²⁸.

6. Ι Βασ. 5⁹.

7. Παροιμ. 10⁸, Ἰώβ 37²⁴, ἐπίσης πρβλ. Ἰώβ 9⁴ («σοφὸς διανοία»), Παροιμ. 11²⁰ («φρόνιμος»), 16²¹ («συνετός»). Ἐν τῇ ἐννοίᾳ μᾶλλον τοῦ καλλιτεχνικῶς ἐπιδεξίου πρβλ. τὰ χωρία Ἐξ. 28³, 35²⁵, 36¹, ἐνθα ἡ ἐκφρασις αὕτη ἀποδίδεται ὑπὸ τῶν Ο' διὰ τοῦ «σοφὸς τῇ διανοίᾳ», Ἐξ. 31⁸ («συνετός καρδιά»), 35¹⁰ («σοφὸς καρδιά»), 36² («ἔχων σοφίαν»), 38³ («σοφός»). Πρβλ. ἐπίσης לִבְ חֲכָם («καρδία σοφοῦ») ἐν Παροιμ. 16²⁸,

Ἐκκλ. 7⁴, 8⁵, 10².

8. Ψαλμ. 90¹², πρβλ. Παροιμ. 2¹⁰. Ἐπίσης πρβλ. Ἐξ. 35²⁸, Παροιμ. 14⁸⁸, Ἐκκλ. 1^{18,17}.

9. Ι Βασ. 3¹², Παροιμ. 14³⁸ («καρδία ἀγαθή»), 15¹⁴ («καρδία ὀρθή»), 18¹⁵ («καρδία φρονίμου»).

10. Τὸ μὲν לִבְ ἀποδίδεται οὕτως ἐν Γεν. 8^{21β}, 17¹⁷, 24⁴⁵, 27¹¹, 34², 45²⁰, Ἐξ. 9²¹,

28³, 35²², 25²⁶, 29^{18,88}, 36^{1,8}, Ἰώβ 4⁸, Παροιμ. 2¹⁰, Ἡσ. 35⁴, 57¹¹, πρβλ. Ἐξ. 35¹⁰, Ἀριθμ. 32⁷, Ἱησ.Ν. 14⁸, Παροιμ. 4⁴, 27¹⁹, τὸ δὲ לִבְ ἐν Λευιτ. 19¹⁷, Ἀριθμ. 15⁸⁹, Δευτ. 4⁸⁹, 7¹⁷, 28²⁸, 29¹⁷, Ἱησ.Ν. 5¹, Ἰώβ 9⁴, Ἡσ. 14¹⁸, πρβλ. Δευτ. 6⁵, 28⁴⁷, Ἱησ.Ν. 22⁵¹, Ἰώβ 1⁵✠

11. Ἐξ. 7²⁸, Ἱησ.Ν. 14⁷, Ἰώβ 7¹⁷, Ἡσ. 10^{7,12}, 41²²✠

12. Παροιμ. 6³², 7⁷, 9⁴, 11¹², 12¹¹, 15²¹, 24⁸⁰✠

13. Παροιμ. 9¹⁶, 19⁶✠

14. Ἰώβ 36⁵.

15. Ἰώβ 12⁸ (ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ «καὶ ἐγὼ ἔχω νοῦν, καθὼς καὶ ὑμεῖς»).

16. Ἐκκλ. 10², πρβλ. Ἐκκλ. 7⁶.

(«καρδία ἀσεβοῦς ἄνευ ἀξίας»)¹, **רַחֵם לֵב** («καρδία ὑστερήσει»)², **לֵב-רַחֵם** («ἀφρων»)³, «ἀκάρδιος»⁴, «ἐνδεῆς φρενῶν»⁵, «ἐνδεῆς φρονησεως»⁶), **לֵב יִן** («ἀκάρδιος»)⁷, καὶ **לֵב יִשְׂרָאֵל** («συνετοὶ καρδίας»)⁸, ὡς καὶ ἡ ἔκφρασις **שֵׁשׁ וְלֵב יִי וְיִי** («καὶ ἔσονται οἱ ὀφθαλμοί μου ἐκεῖ καὶ ἡ καρδία μου»)⁹ κλπ¹⁰.

Ἄξιον ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι ἐνταῦθα καὶ τὸ ὅτι τὸ **לֵב** («καρδία») εὐρήθαι ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ καὶ ὡς ἡ ἔδρα τοῦ ἐγώ, περὶ οὗ μαρτυρεῖ μὲν ἡδὴ καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Ο', ἔστιν ὅτε, ἀπόδοσις τοῦ ὅρου **לֵב** διὰ τινος ἀντωνυμίας¹¹, πιστοῦται δ' ὁμῶς καὶ ἐκ τῶν μονολόγων τῆς Π.Διαθήκης. Καὶ πράγματι ἡ χρῆσις τοῦ ὅρου **לֵב** («καρδία»), ὡς καὶ ἀλλαχοῦ διεπιστώσαμεν¹², ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸν γνῶρισμα τοῦ φιλολογικοῦ τούτου γένους. Οὕτως, ἕνα μὴ εἰσέλθωμεν εἰς ἄλλας λεπτομερείας, ἀρκούμεθα νὰ σημειώσωμεν ὅτι τὸ ἐν προκειμένῳ, πάντοτε ὁμοῦ μετὰ τινος ἀντωνυμικοῦ ἐπιθήματος, ἀπαντῶν **לֵב** («καρδία») εἴτε ὁμοῦ μετὰ τῶν προθέσεων **בְּ** («ἐν»)¹³, **עַל** («εἰς»)¹⁴ καὶ **לְ** («εἰς»)¹⁵ συνδέεται πρὸς τὸ ρῆμα **רָמַז** (I) («λέγω»)¹⁶ εἴτε πάλιν

1. Παροιμ. 10₂₀.

2. Ἑβκλ. 10₃ (ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ «ἐλλείπει φρόνησις»).

3. Παροιμ. 17₁₀.

4. Παροιμ. 10₁₈, πρβλ. Σοφ. Σειρ. 6₂₀.

5. Παροιμ. 7₁, 9₄, 12₁₁, 15₂₁, 24₃₀, πρβλ. Παροιμ. 6₃₂ («ἐνδεια φρενῶν»), 10₂₁ («ἐνδεια»).

6. Παροιμ. 9₁₀.

7. Ἱερ. 5₂₁, Ὡσ. 7₁₁ («οὐκ ἔχουσα καρδίαν»), πρβλ. **יִן-לֵב** («ἀκάρδιος»)

ἐν Παροιμ. 17₁₀.

8. Ἰώβ 34_{10, 34}.

9. I Βασ. 9₈.

10. Πρβλ. Ἱερ. 22₁₇, ὡς ἐπίσης Παροιμ. 28₂₈ καὶ Παροιμ. 18₂.

11. Οὕτω π.χ. πρβλ. Γεν. 31₂₈ («με»), Ἑξ. 4₁₄ («ἐαυτῶ»), I Βασ. 21₇ («σαυτοῦ»), Ἰώβ 10₁₈ («σεαυτῶ»), 27₀ («ἐμαυτῶ»), Ψαλμ. 36₂ («ἐαυτῶ»), Ἱσ. 63₄ («αὐτοῖς»), Ἱεζ. 31₁₀ («αὐτόν») κλπ.

12. Πρβλ. N.P. BRATSIOTIS, Der Monolog im A.T., ἰδιᾶ σελ. 46.

13. Γεν. 17₁₇, 27₄₁, Δευτ. 7₁₇, 8₁₇, 9₄, 18₃₁, I Βασ. 12₂₆, Ψαλμ. 4₆, 10_{11, 12}, 14₁, 35₂₆, 53₂, 74₈, Ἑβκλ. 2_{1, 15}α, 3_{17, 18}, Ὁβδ. στ. 3β, Σοφον. 1₁₂, 2₁₅, Ζαχ. 12₅, Ἱσ. 14₁₈, 47₁₀, 49₂₁, Ἱερ. 5₂₄, 13₂₂.

14. Ὡσ. 7₂.

15. Γεν. 8₂₁α.

16. Πρβλ. ὑποσημ. 13-15.

ὁμοῦ μετὰ τῶν προθέσεων **לְ** («εἰς») ¹, **עַל** («ἐπί») ², **מֵ** («μετὰ») ³ καὶ **בְּ** («ἐν») ⁴ συνδυάζεται πρὸς τὸ ρῆμα **דַּבַּר** (II) («λαλῶ») ⁵. Πρὸς τούτοις ἀναφέρομεν σχετικῶς καὶ τὸν μετὰ τοῦ ἄπαξ λεγομένου ρήματος **מֵל** (II) («βουλεύομαι») ⁶ σύνδεσμον τοῦ **לֵב** («καρδία»), ἐπομένῃς τῆς προθέσεως **עַל** («ἐπί») ⁶, ὁμοῦ μετ' ἀντωνυμικοῦ ἐπιθήματος τοῦ αὐτοῦ, ὡς καὶ τοῦ **לֵב** προσώπου καὶ τὸν συνδυασμὸν τοῦ **בְּלֵב** («ἐν καρδία») ⁷ μετὰ τοῦ ρήματος **וָרָת** («κατασκέπτομαι») ⁷ ἢ τοῦ **בָּרַךְ** (II) («ἐπιφημίζομαι») ⁸, καὶ τοῦ **שִׁיחַ** («ἀδολεσχῶ») ⁹, ὁμοῦ μετὰ τοῦ **מֵעַל** («μετὰ τῆς καρδίας») ⁹.

Δὲν θὰ ἔπρεπε δ' ἐνταῦθα νὰ παροραθῇ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ ὄρος **לֵב** («καρδία») θεωρεῖται ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ καὶ ὡς ἡ, κατὰ συνεκδοχὴν βεβαίως πάντοτε, ἔδρα τῶν θρησκευτικῶν βιωμάτων καὶ δὴ καὶ τῆς ἠθικῆς. Οὕτως ἡ «καρδία» (**לֵב**) «βοᾷ» (**קָעַצ**)¹⁰ πρὸς Κύριον, «εὐφραίνεται» (**שָׂמַח**)¹¹, «ἀγαλλιᾶται» (**רָנַן**)¹² καὶ «ἀγάλλεται» (**עָלָה**)¹³, «χαίρει» (**גִּיל**)¹⁴, «ἐλπίζει» (**בָּטַח**)¹⁵ ἐπ' αὐτῶν, «δελιᾷ» (**פָּחַד**)¹⁶ καὶ «ἐνοῦται» (**יָחַד**)¹⁷ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ «τοῦ φοβεῖσθαι τὸ ὄνομα»¹⁷ αὐτοῦ ἢ πάλιν δὲν «βοᾷ» (**קָעַצ**)¹⁸ πρὸς

1. Γεν. 24₄₅, I Σαμ. 27₁.

2. I Σαμ. 1₁₈.

3. Ἐκκλ. 1₁₆.

4. Ἐκκλ. 2_{16β}.

5. Πρβλ. ὑποσημ. 1-4.

6. Νεεμ. 5, ✠

7. Ἐκκλ. 2_{3α}, πρβλ. (ἐν διαφόρῳ ἐννοίᾳ) Ἀριθμ. 15₃₉.

8. Δευτ. 29_{18α}, ὁμοῦ καὶ μετὰ τοῦ **לֵב** («λέγων»). Πρβλ. Ἐκκλ. 1₉.

9. Ψαλμ. 77₇.

10. Θρ. 2₁₈.

11. Ψαλμ. 33₂₁, 105₈, πρβλ. Ψαλμ. 16₉, 19₉.

12. Ψαλμ. 84₃, πρβλ. Ἠσ. 65₁₄, Ψαλμ. 32₁₁.

13. I Σαμ. 2₁.

14. Ζαχ. 10₇, Ψαλμ. 13₆ («ἀγάλλομαι»).

15. Ψαλμ. 28₇, πρβλ. τὴν ὁμοῦ μετὰ τοῦ **לֵב** («καρδία») χρῆσιν τοῦ **בְּמֵל** («πλή-

ρης ἐμπιστοσύνης») ἐν Ψαλμ. 112₇.

16. Ψαλμ. 119₁₀₄.

17. Ψαλμ. 86₁₁. (οἱ Ο' ἀποδίδουν τοῦτο διὰ τοῦ «εὐφραίνομαι»). Ἐνταῦθα ὑποκείμενον ὁ Θεός. Πρβλ. (ἐν διαφόρῳ ἐννοίᾳ) τὴν ὁμοῦ μετὰ τοῦ **לֵב** («καρδία») χρῆσιν τοῦ

יָחַד («ἐνωσις») ἐν I Χρον. 12₁₈, ὡς καὶ τοῦ **יָחַד** («ὁμοῦ») ἐν Ψαλμ. 83₉.

18. Ὠσ. 7₁₄.

τὸν Κύριον, «ἀπαλλοτριούται» (רזז Π)¹ καὶ «ἐξοργίζεται» (הגז)² ἐναντίον αὐτοῦ. Περαιτέρω δὲ «ἀγαπᾶ» (אהב)³, «πρόσκειται» (דבק)⁴, «ἐκζητεῖ» (שרד)⁵, «ζητεῖ» (בקש)⁶, «λατρεύει» (עבד)⁷, «ἐξομολογεῖται» (ידה Π)⁸, «δέεται» (הלח I)⁹ τοῦ προσώπου» του, «κράζει» (קרא I)¹⁰ καὶ «πέποιθέ» (בטח)¹¹ τις «ἐν ὄλῃ καρδία» (בכל־לֵב) ἐπὶ τῷ Θεῷ, ὡς ἐπίσης ἐνώπιον αὐτοῦ «ἐκχέει» (שפך)¹² τις τὴν «καρδίαν» του. Χαρακτηριστικαὶ δ' εἶναι ἐν προκειμένῳ καὶ αἱ ἐκφράσεις: לֵב שִׁמְחָת (αὐτὸ «χαρὰ καρδίας»)¹³, לֵב שָׂזוֹן (αὐτὸ «γαλλίμα καρδίας»)¹⁴ κ.ἀ.¹⁵ καὶ δὴ καὶ צוֹרֵר־לִבְבִי וְהִקְלִי אֶל־הֵימָּ לְעוֹלָם (αὐτὸ «βράχος τῆς καρδίας μου καὶ ἡ μερὶς μου ὁ Θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα»)¹⁶.

Ὅσον ἀφορᾷ ἐξ ἄλλου εἰς τὸν ἰδιάζοντα κατὰ τὴν Π.Διαθήκην ρόλον τοῦ לֵב («καρδία») ὡς τῆς ἑδρας τῶν θρησκευτικῶν γενικῶς συναισθημάτων καὶ ἐκδηλώσεων τοῦ ἀνθρώπου, ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ «καρδία» (לֵב) «ὑψοῦται» (גבה¹⁷, רום)¹⁸, «ἐπαίρει» (נשא)¹⁹, «βαρύνεται» (כבד)²⁰, «σκληρύνεται» (קחז)²¹, «ἐκπορ-

1. Ἰεζ. 14₈.

2. Παροιμ. 19₅ («αἰτιῶμαι»).

3. Δευτ. 6₅, 13₄. Πρβλ. ἐν προκειμένῳ τὴν ὁμοῦ μετὰ τοῦ לֵב («καρδία») χρῆσιν

τοῦ אָהַבָה («ἀγαπᾶ») ἐν Δευτ. 10₁₂, 11₁₈, 30₆, Ἰησ.Ν. 22₅.

4. Ἰησ.Ν. 22₅.

5. Δευτ. 4₂₉, I Χρον. 22₁₉, II Χρον. 15₁₂, 19₃, 22₉, Ἑσδρ. 7₁₀, Ψαλμ. 119_{2,10}, Ἰερ. 29₁₈.

6. I Χρον. 16₁₀, II Χρον. 11₁₆.

7. Δευτ. 10₁₂, 11₁₈, Ἰησ.Ν. 22₅.

8. Ψαλμ. 9₂, 86₁₂, 111_{1,138}₁.

9. Ψαλμ. 119₅₈.

10. Ψαλμ. 119₁₄₆.

11. Παροιμ. 3₅.

12. Ψαλμ. 62₉, Θρ. 2₁₉.

13. Ἰερ. 15₁₈.

14. Ψαλμ. 119₁₁₁, πρβλ. Ἰερ. 15₁₈ («εὐφροσύνη»).

15. Πρβλ. τὴν χρῆσιν τοῦ מִלְּהָ («ἀνάβασις») ἐν Ψαλμ. 84₆.

16. Ψαλμ. 73₂₈.

17. II Χρον. 26₁₈, 32₂₅, Ψαλμ. 131₁, Παροιμ. 18₁₂, Ἰεζ. 28_{2,5,17}, πρβλ. (ἐν διαφόρῳ ἔννοιά) II Χρον. 17₆.

18. Ὡσ. 13₈, Ἰεζ. 31₁₀, Δαν. 5₂₀, 11₁₂, πρβλ. Δευτ. 8₁₄, 17₂₀.

19. II Βασ. 14₁₀, II Χρον. 25₁₉.

20. Ἐξ. 9₇, πρβλ. (οὐχὶ ὡς ὑποκείμενον) Ἐξ. 8_{11,28}, 9₃₄, I Σαμ. 6₈ (δύς), πρβλ. ἐπίσης II Χρον. 25₁₉ («βαρεῖα»).

21. Ἐξ. 7₂₂, 8₁₅, 9₃₅, πρβλ. Ἐξ. 7₁₈ («κατισχύω»), πρβλ. (οὐχὶ ὡς ὑποκείμενον) II Χρον. 16₉ («κατισχύω»).

νεύει» (זנה)¹, «πλανᾶται» (תלל)², «ἐκκλίνει» (נאין³, שטה⁴, נטה⁵), «ἀφίσταται» (רוס⁶, סוג I⁷), «ἀπατᾶται» (תה I)⁸, «τεκταινεται» (תשר I)⁹ «λογισμούς κακούς» (מִשְׁבָּחֵי אֲוִן)¹⁰, «κράζει» (קרא I)¹¹ «μωρίαν» (אולת)¹¹, «πόρρω ἀπέχει» (רחק)¹² ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, «ἐπιχαίρει» (גיל)¹³, «μελετᾷ» (הנה I)¹⁴ «βίαν» (שד II)¹⁵, «ποιεῖ» (עשה I)¹⁶ «πονηρὸν» (רע)¹⁷ κλπ¹⁸.

Πρὸς τούτοις μνημονευτέα ἐν προκειμένῳ ἡ χρῆσις τῶν κάτωθι ρημάτων, ἅτινα καὶ ἀναφέρονται ἀμέσως εἰς τὸν ὄρον לֵב («καρδία»): נוּא («ἀφίσταμαι»)¹⁹, מִסָּס («ἀφίσταμαι»)²⁰, אָמַי («κατισχύω»)²¹, קִשָּׂה («σκληρύνω»)²², אָבַד («ἀπόλλυμι»)²³, תַּעַה («πλανῶμαι»)²⁴, גָּלַל («ὑποῦμαι»)²⁵,

1. 'Ιεζ. 6₉.

2. 'Ησ. 44₂₀.

3. Παροιμ. 5₁, ὁμοῦ μετὰ τοῦ תּוֹכַחַת («ἐλεγχος»).

4. Παροιμ. 7₂₅.

5. 'Ησ. 44₂₀ (ἀμετάφραστον ὑπὸ τῶν Ο'). Πρβλ. (οὐχὶ ὡς ὑποκειμενον) I Βασ. 11_{2,4,9}, Ψαλμ. 141₄, πρβλ. I Βασ. 11₉ («κλίνω»), πρβλ. (ἐν διαφόρῳ ἐννοίᾳ) 'Ιησ.Ν. 24₂₈ («εὐθύνω»), Ψαλμ. 119_{38,112} («κλίνω»).

6. 'Ιερ. 15₅, 'Ιεζ. 6₉ (ἀμεταφρ. ὑπὸ τῶν Ο'), Δευτ. 17₁₇ («μεθίσταμαι»), Ψαλμ. 101₄ («ἐκκλίνω»), πρβλ. (οὐχὶ ὡς ὑποκείμ.) Δευτ. 4₉ («ἀφίσταμαι»), 11₁₈ («παραβαίνω»).

7. Ψαλμ. 44₁₉ (μετὰ τῆς ἀρνήσεως לֵא δμῶς).

8. 'Ιὼβ 31₂₇, Δευτ. 11₁₈ («πλατύνω»), 'Ιὼβ 31₉ («ἐξακολοθῶ»), πρβλ. (οὐχὶ ὡς ὑποκείμ.) 'Ωσ. 7₁₁ («ἄνους»).

9. Παροιμ. 6₁₈, πρβλ. (οὐχὶ ὡς ὑποκείμ.) Παροιμ. 6₁₄, 12₂₀.

10. Παροιμ. 6₁₈.

11. Παροιμ. 12₂₈, ἔνθα οἱ Ο' ἀνέγν. קרא II («συναπτῶμαι»).

12. 'Ησ. 29₁₈.

13. Παροιμ. 24₁₇, ἔνθα οἱ Ο' ἀποδίδουν τοῦτο ὁμοῦ μετὰ τοῦ לֵב («καρδία») διὰ τοῦ ἀπαίρομαι).

14. Παροιμ. 24₂₃, πρβλ. (οὐχὶ ὡς ὑποκείμ.) 'Ησ. 59₁₈.

15. Παροιμ. 24₂.

16. 'Εκκλ. 8₁₁, 'Ησ. 32₆ («νοῶ»), ὁμοῦ καὶ μετὰ τοῦ אָוִן («μάταιον»).

17. 'Εκκλ. 8₁₁.

18. Πρβλ. תַּעַה... תַּעַה («κακὰ... ἐνενόησαν») ἐν 'Ιὼβ 4₅.

19. 'Αριθμ. 32_{9,7} («διαστρέφω»).

20. Δευτ. 4₂₈.

21. II Χρον. 36₁₃, Δευτ. 15₇ («ἀποστέρω» ✠).

22. Ψαλμ. 95₈, Παροιμ. 28₁₄ («σκληρὸς τῆ καρδία»).

23. 'Εκκλ. 7₇.

24. Ψαλμ. 95₁₀.

25. Δαν. 8₂₅.

נסה («ἐκπειράζω») ¹, כנע («ταπεινοῦμαι») ², שפל («ταπεινώ») ³, קשר («συνδέομαι») ⁴, נתן («δίδωμι») ⁵, שים («τάσσω») ⁶, קשב («λογίζομαι») ⁷, פעל («ἐργάζομαι») ⁸, ראה («θεωρῶ») ⁹, קבץ («συνάγω») ¹⁰, הלך («πορεύομαι») ¹¹ καὶ עלה («τίθημι») ¹², ἀλλὰ καὶ περαιτέρω שוב («ἐπιστρέφω») ¹³, כון («έτοιμάζω») ¹⁴, «κατευθύνω» ¹⁵, אשר (I) («κατευθύνω») ¹⁶, שמר (I) («φυλάσσω») ¹⁷, נצר («τηρῶ») ¹⁸, צפן («κρύπτω») ¹⁹, כסה («κρύπτω») ²⁰, זכה («ἀγνήν ἔχω») ²¹, כבס («ἀποπλύνω») ²², קרע («διαρρήγνυμι») ²³, עשה (I) («ποιῶ») ²⁴ καὶ דבר (II) («λαλῶ») ²⁵. Εἰς τὴν

1. Ψαλμ. 78₁₈.

2. Ψαλμ. 107₁₂, ὡς ὑποκείμ. ἐν Λευιτ. 26₄₁ («ἐντρέπομαι»).

3. Οὕτως ὁρθῶς ἀποδίδει ἡ μετάφρασις τοῦ Θεοδοτ. τὸ ἀραμαϊκὸν χωρίον Δαν. 5₂₂.

4. Παροιμ. 22₁₅ (ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ «ὑπάρχω»), ὁμοῦ μετὰ τοῦ אָוַלַת («ἀνοία»).

Πρβλ. (ἐν διαφόρῳ ἐννοίᾳ) τὸ ρῆμα τοῦτο ἐν Παροιμ. 6₂₁.

5. Ἰεζ. 28₂₆. Πρβλ. (ἐν διαφόρῳ ἐννοίᾳ) Δευτ. 5₂₉.

6. Ζαχ. 7₁₂, ὁμοῦ μετὰ τοῦ שָׁמַר («ἀδάμας»), ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ «σκληρῶ».

Περαιτέρω πρβλ. τὴν χρῆσιν τοῦ ρήματος τούτου ἐν Ἰώβ 36₁₈ («τάσσω»), ἔνθα τὸ לֵב («καρδία») ὡς ὑποκείμενον. Πρβλ. ὁμοῦ (ἐν διαφόρῳ ἐννοίᾳ) Ἰώβ 22₂₂ («ἀναλαμβάνω»).

7. Ψαλμ. 140₃, Ζαχ. 8₁₇, ἀμφότερα ὁμοῦ μετὰ τοῦ εὐθὺς κατωτέρω μνημονευθησομένου קָרַע. Πρβλ. Ζαχ. 7₁₀ («μνησικακῶ»).

8. Ψαλμ. 58₈, ὁμοῦ μετὰ τοῦ עָוַלַת («ἀνομία»).

9. Ψαλμ. 66₁₈, ὁμοῦ μετὰ τοῦ εὐθὺς κατωτέρω μνημονευθησομένου קָרַע.

10. Ψαλμ. 41₇, πάλιν ὁμοῦ μετὰ τοῦ קָרַע.

11. Δευτ. 29_{18β}, Ἰερ. 3₁₇, 7₂₄, 9₁₃, 11₈, 13₁₀, 23₁₇, Ἰεζ. 11_{21β}, 20₁₀, 33₃₁, πρβλ. ὁμοῦ (ἐν διαφόρῳ ἐννοίᾳ) Π Χρον. 6₁₄, Ἡσ. 38₈, Ψαλμ. 101₂ («διαπορεύομαι»).

12. Ἰεζ. 14_{3,4,7}, ὁμοῦ μετὰ τοῦ הָלַךְ («εἰδωλον»).

13. Δευτ. 30₁₀, I Σαμ. 7₈, I Βασ. 8_{47,48}, 12₂₇, 23₂₅, II Χρον. 6_{87,88}, Ἰωήλ 2₁₂, Ἰερ. 3₁₀, 24_{7β}, πρβλ. Ἡσ. 44₁₈ («λογίζομαι»).

14. I Σαμ. 7_{3β}, πρβλ. Ψαλμ. 57₈ (δὲς), 78₇, 108₂, 112₇, ἔνθα ὑποκείμ. εἶναι τὸ לֵב («καρδία»). Περὶ τῶν χωρίων ὁμοῦ τούτων καὶ κατωτέρω ὁ λόγος.

15. II Χρον. 12₁₄, 19₈, 20₃₃, 30₁₉, Ψαλμ. 78₈.

16. Παροιμ. 23₁₈.

17. I Βασ. 2₄, 8₂₈, II Βασ. 23₈, II Χρον. 34₃₁, Ψαλμ. 119₈₄, Παροιμ. 4₂₁.

18. Παροιμ. 3₁ (ὑποκείμ.), 4₂₃, 7₁₀ (οἱ Ο' ἀποδίδουν τοῦτο μάλλον διὰ τοῦ «ἐξέ-
πταμαι»*), Ψαλμ. 119₈₀ («ἐξερευνῶ»).

19. Ψαλμ. 119₁₁, Ἰώβ 10₁₈ («ἔχω»).

20. Ψαλμ. 40₁₁.

21. Παροιμ. 20₈, Ψαλμ. 73₁₈ («δικαιῶ»).

22. Ἰερ. 4₁₄.

23. Ἰωήλ 2₁₈.

24. Ἰεζ. 18₃₁.

25. Ψαλμ. 15₂.

«καρδία» (לב) ἀφοροῦν ἐπίσης καὶ τὰ מִלֵּא («πλήρης») ¹, ὁμοῦ μετὰ τοῦ רַע («κακόν») ², רַעַת («κακία») ³, מֵרַע (II) («πονηρία») ⁴, מְרָמָה («δόλος») ⁵, בְּצַע («πλεονεξία») ⁶, שֶׁקֶר («ἄδικος») ⁷, אַמָּת («ἀλήθεια») ⁸, אֲוֶן («ἀνομία») ⁹, תְּמוֹם («ἄωμος») ¹⁰, כֵּן (II) («ὀρθή») ¹¹, תּוֹעֵבָה («πονηρία») ¹², הוֹלָלוֹת («ἀνοησία») ¹³, קָרַב («διαμάχη») ¹⁴, שֶׁקֶוּן («βδέλυγμα») ¹⁵, גְּלוּל («εἰδωλον») ¹⁶, תְּהִפּוּכָה («σκολιόν») ¹⁷, מִתְּנָה («δωροδοκία») ¹⁸ καὶ פְּקוּדֵימַי («ἐντολή») ¹⁹. Λίαν χαρακτηριστικαὶ δ' εἶναι ἐνταῦθα, πρὸς τοῦς ἄλλοις, ἰδιά αἰ ἐξῆς ἐκφράσεις רַם לֵב («ὑψος καρδίας») ²⁰, גְּבוּהַ לֵב («ὕψη-λοκάρδιος») ²¹, לֵב גְּבוּהַ («ὑψος καρδίας») ²², גְּדֹל לֵב («ὕψηλὴ καρδία») ²³,

1. Ἐκκλ. 9_α («πληροῦμαι»), 8₁₁ («πληροφοροῦμαι»).
2. Ἐκκλ. 9_α, 8₁₁, («πονηρόν»), πρβλ. (ἄνευ τοῦ מִלֵּא) Γεν. 6_δ, 8_{21β} («πονηρόν»), Ψαλμ. 141₄ («πονηρία»), πρβλ. ἐπίσης Παροιμ. 12₂₀ («κακόν»).
3. Ἱερ. 4₁₄, Ζαχ. 8₁₇, Ψαλμ. 28₃ («κακόν»), 140₃ («ἀδικία»).
4. Δαν. 11₂₇ (κατὰ τὴν ὀρθὴν ἀπόδοσιν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Θεοδοτ.)
5. Παροιμ. 12₂₀.
6. Ψαλμ. 119₃₆, Ἱερ. 22₁₇, Ἱεζ. 33₃₁ («μίασμα»).
7. Ἱσ. 59₁₃, ὁμοῦ μετὰ τοῦ דְּבָר («λόγος») καὶ τοῦ προμνημονευθέντος הַגָּה (I) («μελετώ»). Πρβλ. Ἱερ. 23_{26α} («ψευδές»).
8. Ψαλμ. 15₂, ὁμοῦ μετὰ τοῦ προμνημονευθέντος דְּבָר (II) («λαλῶ»), πρβλ. II Βασ. 20₈.
9. Ψαλμ. 41₇, ὁμοῦ μετὰ τοῦ προμνημονευθέντος קִבֵּן («συνάγω»), πρβλ. ἐπίσης Ψαλμ. 66₁₈ («ἀδικία»), Ἱσ. 32₄ («μάταιον»), Παροιμ. 6₁₈ («κακός»).
10. Ψαλμ. 119₈₀, ὁμοῦ μετὰ τοῦ הִיָּה («γίνομαι»).
11. Παροιμ. 15₇, ὁμοῦ μετὰ τῆς ἀρνήσεως אֵין.
12. Παροιμ. 26₂₆, Ἱεζ. 11_{31α} («ἀνομία»).
13. Ἐκκλ. 9₃ (οἱ Ο' ἔχουν «περιφέρεια»).
14. Ψαλμ. 55₂₂.
15. Ἱεζ. 11_{31α}.
16. Ἱεζ. 20₁₆, ὁμοῦ μετὰ τοῦ προμνημονευθέντος הִלָּךְ («πορεύομαι»), πρβλ. Ἱεζ. 14₅, ἐπίσης πρβλ. Ἱεζ. 14_{3,4,7}, ὁμοῦ μετὰ τοῦ עָלָה («τίθημι»).
17. Παροιμ. 23₃₃, ὁμοῦ μετὰ τοῦ דְּבָר (II) («λαλῶ»), πρβλ. Παροιμ. 6₁₄ («διεστραμμένη»).
18. Ἐκκλ. 7₇, ὁμοῦ μετὰ τοῦ אָבַךְ («ἀπόλλυμι»).
19. Ψαλμ. 119₈₉, ὁμοῦ μετὰ τοῦ נָצַר (ἔπερ οἱ Ο' ἀποδίδουν διὰ τοῦ «ἐξερευνῶ»).
20. Ἱερ. 48₂₀.
21. Παροιμ. 16₅ (☛ διὰ τοῦς Ο').
22. II Χρον. 32₂₆, πρβλ. Ἱεζ. 31₁₀ («ὕψωθῆναι»).
23. Ἱσ. 9₉, 10₁₂ («μέγας»).

חֲזֹקֵי-לֵב («στερεοκάρδιοι») ¹, לֵב בְּבָרִי לֵב («βαρुकάρδιοι») ², לֵב אָבֹן («καρδία λιθίτη») ³, עֲרַלְת לֵב («σκληροκαρδία») ⁴, עֵקֶשׁ-לֵב («σκληροκαρδισος») ⁵, קָשִׁי-לֵב («σκληροκαρδισος») ⁶, עַרְלֵל לֵב («ἀπειρίτμητος καρδία») ⁷, זֶדוֹן לֵב («ὑπερηφανία καρδίας») ⁸, חַנְפִּי-לֵב («ὑποκριταὶ καρδία») ⁹, לֵב סוֹרֵר וּמוֹרָה («καρδία ἀνήκοος καὶ ἀπειθής») ¹⁰, לֵב סוֹג («θρασυκαρδισος») ¹¹, נַעֲוָה-לֵב («νωθροκαρδισος») ¹², לֵב קָטָן («μικρολόγος») ¹³, רַחֲבֵ-לֵב («ἄπληστος καρδία») ¹⁴, לֵב שְׂרִירוֹת («σκληρότης καρδίας») ¹⁵, לֵב רָע («καρδία πονηρά») ¹⁶, וְ לֵב רָע («κακία καρδίας») ¹⁷, ἢ πάλιν לֵב שָׁלֵם («καρδία τελεία») ¹⁸, וְ לֵב רָע («καθαρός τῇ καρδία») ¹⁹, לֵב טָהוֹר («δσία καρδία») ²⁰, וְ לֵב יִשְׂרָאֵל («εὐ-θεῖς τῇ καρδία») ²¹, וְ לֵב יִשְׂרָאֵל («εὐθύτης καρδίας») ²², וְ לֵב יִשְׂרָאֵל («εὐθύτης καρδίας») ²², וְ לֵב יִשְׂרָאֵל («εὐθύτης καρδίας») ²², וְ לֵב יִשְׂרָאֵל («εὐθύτης καρδίας») ²².

1. Ἰεζ. 24 (✠ διὰ τοὺς Ο').

2. Ψαλμ. 49 (✠ διὰ τοὺς Ο', οἵτινες καὶ ἀνέγνωσαν οὕτως ἀντὶ τοῦ ἐν τῇ Μασωρ. κειμένῳ ὑπάρχοντος לֵב בְּבָרִי לֵב, (בְּבוֹרֵי לֵב), (βεβάρνται ἢ καρδία) ἐν Ἐξ. 714.

3. Ἰεζ. 1119β, 3628β.

4. Δευτ. 1018, Ἰερ. 44.

5. Παροιμ. 1720, 1120 («διεστραμμένη»), Ψαλμ. 1014 («σκαμβή» ✠).

6. Ἰεζ. 37, πρβλ. Σοφ.Σειρ. 169.

7. Ἰερ. 925, Ἰεζ. 447,9, πρβλ. Λευιτ. 2641.

8. Ὁβδ. στ. 3, Ἰερ. 4916 («ἰταμία»), Σοφ.Σειρ. 1610 («σκληροκαρδία»).

9. Ἰδβ 3619.

10. Ἰερ. 528.

11. Παροιμ. 1414.

12. Παροιμ. 129.

13. Σοφ.Σειρ. 143 (✠ διὰ τοὺς Ο').

14. Ψαλμ. 1015, Παροιμ. 214 («θρασυκαρδισος»).

15. Ἰερ. 119 (ἀμετάφρ.), Ψαλμ. 8118 («ἐπιτήδευμα»), πρβλ. לֵב שְׂרִירוֹת ἐν Δευτ.

2918β («ἀποπλάνησις»), Ἰερ. 317, 724 («ἐνθύμημα»), 913, 1612, 1812 («ἀρεστόν»), 2317 («πλάνη»), 1310 (ἀμετάφρ.).

16. Ἰερ. 317, 1612, 1812, πρβλ. Ἰερ. 724 («κακία»), 119 (ἀμετάφρ.), Παροιμ. 2629, πρβλ. (ἐν διαφόρῳ ἔννοια) Παροιμ. 2520.

17. Ι Σαμ. 1728, Νεεμ. 2 («πονηρία καρδίας»).

18. Ι Βασ. 881, 114, 158,14, Ι Χρον. 289, πρβλ. ΙΙ Βασ. 209, Ι Χρον. 299, ΙΙ Χρον. 1517, 169, 199, 252 («πληρης»), Ἰσ. 388 («ἀληθινή»), Ι Χρον. 1238 («εἰρημική»).

19. Ψαλμ. 244, 731 («εὐθύς»).

20. Παροιμ. 2211.

21. Ψαλμ. 711, 112, 3211, 3611, 6411, 9415, 9711, 1254, πρβλ. ΙΙ Βασ. 1015 («εὐθεία»), ΙΙ Χρον. 2994 (ὁμοῦ μετὰ τοῦ לֵב ἀποδίδεται ὑπὸ τῶν Ο' διὰ τοῦ «προθύμως»).

22. Ψαλμ. 119, Ι Βασ. 94, πρβλ. Δευτ. 95 («δσιότης»), Ι Χρον. 2917 («ἀπλότης»), Ἰδβ 33 («καθαρά»).

καρδίας») ¹, **לִבְךָ** («καθαρά καρδία») ², **לִבְךָ** («ετοιμία ἢ καρδία») ³ και **וְשׂוּ לְבַבְכֶם לֵב יְהוָה** («ποιήσατε ἑαυτοῖς καρδίαν καινήν») ⁴. Ἐξ Ἰσου διαφωτιστικά εἶναι τὸ ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν: **וְהָיָה לִבְכֶם** («ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ») ⁵ και δὴ αἱ ἐκφράσεις: **לֵב קָלָךְ** («μερίζω καρδίαν») ⁶ και **וְלֵב דָּבָר** («ἐν καρδίᾳ και ἐν καρδίᾳ λαλῶ») ⁷, τὴν κατανόησιν τῶν ὁποίων διευκολύνει τὸ ἐν Σοφίᾳ Σειράχ λεγόμενον: «ἐν καρδίᾳ δισση» (**הַלֵּב שׁוֹשֵׁב** (;)) ⁸. Τὴν ἀντίθετον ἔννοιαν ἐκφράζει τό: **לֵב-לֵב** ⁹, ὅπερ ἀποδίδομεν ἐλευθέρως διὰ τοῦ «οὐχὶ ἐν διπλοκαρδίᾳ» ⁹, μάλιστα δὲ τό: **לֵב-לֵב** ¹⁰...**נַגְד** («ἀπαγγέλλω...¹⁰...τὴν πᾶσαν καρδίαν») ¹¹. Πρὸς τούτοις σημειοῦμεν ἐνταῦθα και τὴν ἐν Δευτερονομίᾳ ὑπάρχουσαν προτροπὴν: «Πρόσεχε σεαυτῷ μὴ γένηται ρῆμα ¹²... ἐν τῇ καρδίᾳ σου ἀνόμημα» ¹³.

Ἡ βραχεῖα αὕτη ἔρευνα τοῦ κατὰ συνεκδοχὴν εἰδικωτέραν ἀνθρωπολογικὴν ἔννοιαν ἔχοντος ὅρου **לֵב** («καρδία») δικαιολογεῖ, νομιζόμεν, τὸν ἤδη ἐν τοῖς πρόσθετον ¹⁴ διατυπωθέντα ἰσχυρισμόν, ὅτι δηλ. τὸ **לֵב** («καρδία») ἐμφαίνει ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ και τὸν ἔσ ω ἄ ν θ ρ ω π ο ν, γεγονόςδς ὅπερ πιστοῦται, πλὴν τῶν ὄσων ἀνωτέρω ἐλέχθησαν περὶ τῆς «καρδίας», ὡς τῆς ἕδρας τοῦ «ἐγώ» ¹⁵, και ἐκ σειραῶν σχετικῶν χωρίων τῆς Π. Διαθήκης. Οὕτως ἐπισημαίνομεν ἐν προκειμένῳ, πρὸς τοῖς ἄλλοις, και τὰς χαρακτηριστικὰς ἐκφράσεις: **לֵב בְּתוֹךְ** («ἐν μέσῳ καρδίας») ¹⁶ και **לֵב בְּקִרְבִּי** («ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς καρδίας») ¹⁷, ὡς ἐπίσης και τὴν: **עַר וְלִבִּי יִשְׁנָה** («ἐγὼ καθεύ-

1. Βασ. 3₈ ✠

2. Γεν. 20_{5,16}, πρβλ. I Βασ. 9₄ («ἀσισότης»), Ψαλμ. 78_{7,2}, 101₂ («ἀκακία»).

3. Ψαλμ. 57₈ (δύς), 108₂, 112₇, πρβλ. Ψαλμ. 78₃₇ («εὐθεΐα»).

4. Ἰεζ. 18₃₁.

5. Ψαλμ. 37_{8,1}, πρβλ. Ἦσ. 51₇, πρβλ. ἐπίσης **בְּרִית** («διαθήκη») ἐν Δαν. 11₂₈.

6. Ὦσ. 10₂.

7. Ψαλμ. 12₈.

8. Σοφ. Σειρ. 1₂₈.

9. I Χρον. 12₃₄.

10. Συνήθως ὑπάρχει ἡ πρόθεσις **בְּ**, ὁμοῦ μετ' ἀντωνυμ. ἐπιθήματος.

11. Κρ. 16_{17,18} α₁₈ β, πρβλ. (ἄνευ τῆς προθέσεως **בְּ**) I Σαμ. 9₁₉.

12. **וְ** ὅτι ὁ προσθέτουσιν «**קְרִיפֹתֶיךָ**» (**רַחֲמֶיךָ**).

13. Δευτ. 15₉ (κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ σειρὰ τῶν λέξεων ἔχει οὕτως: «πρόσεχε σεαυτῷ μὴ γένηται ἐν τῇ καρδίᾳ σου ρῆμα ἀνόμημα»).

14. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 529έξ.

15. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 601έξ.

16. Ψαλμ. 40₁₁, Παροιμ. 4₂₁.

17. Ψαλμ. 36₂.

δω καὶ ἡ καρδία μου ἀγρυπνεῖ»)¹, μάλιστα δὲ διαφωτιστικὰς τινὰς διαπιστώσεις, ὡς π.χ. ὅτι ἡ «καρδία» (לב) εἶναι «ἀνεξερεύνητος» (רְקִי יִיֵאֵר)². Ὅτι δὲ ἡ διαπίστωσις αὕτη δὲν ἀφορᾷ μόνον εἰς τὸν βασιλέα, ὡς ἀναφέρει τὸ σχετικὸν χωρίον, ἀλλ' ἰσχύει ἐξ ἴσου καὶ διὰ πᾶσαν ἀνθρωπίνην «καρδίαν», σαφῶς δεικνύει τὸ τε ἐπιτυχῶς ἀποδιδόμενον ὑπὸ τῶν Ο' χωρίον τῆς αὐτῆς βίβλου τῶν Παροιμιῶν: «Υἔδωρ βαθὺ βουλή ἐν καρδία ἀνδρός»³ καὶ δὴ τὸ ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν ὑπάρχον: רַמְעַ לְבַי (καὶ καρδία βαθεῖα)⁴, ὡς τοῦτο συμπληροῦται ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ βαθυστοχάστου χωρίου τοῦ Ἱερემίου, κατὰ τὴν ὀρθὴν ἀνάγνωσιν αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Ο', ὑπὲρ ἧς συνηγοροῦν ἡ τε συνάφεια τοῦ λόγου⁵ καὶ δὴ καὶ τὸ προηγηθὲν ψαλμικὸν ἀπόφθεγμα: «Βαθεῖα⁶ ἡ καρδία παρὰ πάντα, καὶ ἀνθρωπος⁷ ἔστιν· καὶ τίς γνώσεται αὐτόν;»⁸.

Ἐκ τῶν διὰ τὴν ἀνθρωπολογίαν τῆς Π.Διαθήκης σπουδαιοτέρων, ἅμα δὲ καὶ χαρακτηριστικωτέρων σημασιολογικῶν παραλλαγῶν τοῦ ὄρου לב («καρδία»), εἶναι ἡ κατὰ συνεκδοχὴν χρήσις αὐτοῦ ὡς τῆς ἔδρας τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως, τὴν ὁποίαν σημασίαν διαφωτίζουν ἰδίᾳ ὅσα ἐλέχθησαν περὶ τῆς «καρδίας» ὡς τῆς ἔδρας τῶν θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν συναισθημάτων καὶ ἐκδηλώσεων τοῦ ἀνθρώπου⁹, ἀλλὰ καὶ ὡς τοῦ ὄρου δι' οὗ, συμφώνως πρὸς τὰ ἀνωτέρω διαπιστωθέντα, δηλοῦται ὁ ἔσω ἀνθρωπος. Ἡ νέα αὕτη ἐννοιολογικὴ ἔποψις τοῦ לב («καρδία»), ὡς τῆς κατὰ συνεκδοχὴν δηλ. ἔδρας τῆς συνειδήσεως, ἐνδιαφέρει μεγάλως τὴν παροῦσαν ἔρευναν, τοσοῦτο μᾶλλον, καθ' ὅσον ἐκ τῆς ἀνθρωπολογικῆς ὀρολογίας τῆς Π.Διαθήκης ἐλλείπει, δύναται τις νὰ ἰσχυρισθῇ, ὁ εἰδικὸς ἐκεῖνος τεχνικὸς ὄρος, δι' οὗ νὰ ἐμφανηται ἡ ἐννοια τῆς συνειδήσεως¹⁰, ἥτις ὅμως ὑπάρχει βεβαίως ἐν

1. Ἀσμ. 5. Πρβλ. ἐπίσης τὸ ἐν Ἑκκλ. 2₂₈ לבו-לשׁ-לֵב-לְבַיִם (καὶ γε ἐν νυκτί οὐ κοιμᾶται ἡ καρδία αὐτοῦ).

2. Παροιμ. 25₉ («ἀνεξέλεγκτος»).

3. Παροιμ. 20₅ (שׁי-לֵב-יֵאֵר עַצֵּם עַמְקֵי מִים).

4. Ψαλμ. 64₇.

5. Ἱερ. 17₁₀.

6. Οἱ Ο' ἀναγινώσκουν רַמְעַ, ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ Μασωρ. κειμένῳ ὑπάρχοντος רַבְעַ

(«ἀπατηλή»).

7. Καὶ πάλιν προτιμῶμεν τοὺς Ο', ὅτινες, ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ Μασωρ. κειμένῳ ὑπάρχοντος שׁוֹנֵי (καὶ διεφθαρμένη), ἀνέγνωσαν שׁוֹנֵי.

8. Ἱερ. 17₉.

9. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 602εξ.

10. Ὁ ὄρος «συνειδήσις» ὑπάρχει ἐν Ἑκκλ 10₂₀, ἐνθα οἱ Ο' ἀποδίδουν τὸ ἔβρ. מְרַעַ (Πρβλ. καὶ II Χρον. 1_{10,11,12}, Δαν. 1_{4,17} ❖), ὅπερ ὅμως δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν

τῆ Π. Διαθήκη. Ἄλλ' ἡ ἔλλειψις αὐτῆ δὲν εἶναι πολὺ ἐμφανῆς δεδομένης τῆς κατὰ συνεκδοχὴν χρήσεως τοῦ ὅρου **לֵב** («καρδία») ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἔδρας τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως καὶ αὐτῆς ταύτης τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως, ὡς σαφῶς δηλοῖ καὶ τὸ γεγονός ὅτι οὐχὶ σπανίως ὁ ὅρος **לֵב** («καρδία») δέον ὅπως ἀποδίδεται διὰ τοῦ «συνειδήσις»¹. Τοῦτο ἄλλως τε γίνεται ἀρκούντως ἐμφανὲς καὶ διὰ τοῦ ἐξῆς χωρίου: **וַיִּתֵּן אֱלֹהִים לְדָוִד אֶת־לֵב יָשָׁר וְיָשָׁר לְדָוִד** («σὺ οἶδας πᾶσαν τὴν κακίαν σου, ἦν ἔγνω ἡ καρδία σου, ἃ ἐποίησας τῷ Δαυὶδ») ², μάλιστα δὲ διὰ τοῦ: **לֹא־הָיָה לִּי לֵב־בָּבִי מִיָּמַי** («δὲν περιφρονεῖ ἡ καρδία μου (οὐδεμίαν) ἐκ τῶν ἡμερῶν μου») ³, πρὸς τὸ νόημα τοῦ ὁποίου ὁμως ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν τὸ ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Παροιμιῶν διατυπούμενον εὐλογον καὶ ὑπὸ τῶν Ο' ὀρθῶς ἀποδιδόμενον ἐρώτημα: «*Τίς καυχῆσεται ἀγνὴν ἔχειν τὴν καρδίαν;*»⁴.

Τὴν νέαν τοιαύτην ἐννοίαν τοῦ ἀνθρωπολογικοῦ ὅρου **לֵב** («καρδία») διαφωτίζουν πλήρως αἱ ἐξῆς ἐκφράσεις, καὶ δὴ ἀφ' ἐνὸς μὲν τό τε: **וְרָשָׁעֵל־לִבּוֹ** («ἐγχαράσσω ἐπὶ τὸ πλάτος τῆς καρδίας») ⁵ καὶ **כָּתַב עַל־לִבּוֹ** («γράφω ἐπὶ τὸ πλάτος τῆς καρδίας») ⁶, ἀφ' ἑτέρου δὲ τό: **נִגְנַב לִבִּי** («ἀφή καρδίας») ⁷, τ.ἔ. «τύψις συνειδήσεως», ὡς ἐπίσης καὶ τὸ ἐξ ἴσου ἀρχαῖον:

ἐννοίαν τῆς συνειδήσεως. «Ὅπωςδὴποτε ἡ ὑπὸ τῶν Ο' ἀπόδοσις τοῦ **מַדְע** διὰ τοῦ «συνειδήσις» ἐν τῷ εἰρημένῳ χωρίῳ (Ἐκκλ. 10₂₀) δὲν εἶναι τελείως ἄστοχος. Νομίζομεν δ' ὅτι θὰ ἔπρεπεν ἴσως ὁ ὅρος οὗτος νὰ ἐξετασθῇ ἐν συνδυασμῶ καὶ πρὸς τὸ ἐκ τῆς αὐτῆς λίαν χαρακτηριστικῆς ἐν προκειμένῳ ρίζης (τ.ἔ. τοῦ ρήματος **וַיַּעַן** «γινώσκω» κλπ.) ἐρωτηματικῶν μόριον «διατὶ» (**וַיַּעַן=וַיַּעַן-מַדְע**), χρησιμοποιοῦμενον ἐνίοτε πρὸς ἐκφράσιν μομφῆς δι' ἄστοχον ἐνέργειαν (Ἐξ. [18₁₄, Κρ. 11₇ κλπ.] ἢ ἠθικὴν παράβασιν (II Σαμ. 3₇, 12₉, I Βασ. 1₆) καὶ ἐντεῦθεν οὐχὶ σπανίως τιθέμενον καὶ εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ (Ἀριθμ. 12₈ κλπ.). Ἡ πρώτη μνεία τοῦ ὅρου «συνειδήσις» ἀνταποκρινόμενη εἰς τὴν ἐννοίαν αὐτῆς ὑπάρχει ἐν Σοφ. Σολ. 17₁₀ (11). Ἡ ἐν Σοφ. Σειρ. 42₁₈ ἀνάγκωσις «συνειδήσις» ὑπάρχει ἀντὶ τοῦ «ἐσθλῆτος», ὅπου καὶ προσημῶνται καὶ ἐν τῇ τελευταίᾳ ἐκδόσει τοῦ κειμένου τούτου ὑπὸ τοῦ J. ZIEGLER, *Sapientia Iesu Filii Sirach* (SEPT XII, 2), Göttingen 1965.

1. Πρὸς τοῖς ἄλλοις, πρβλ. προχείρως ἐνταῦθα ἐκ μὲν τῶν π ρ ο κ α ν ο ν ι κ ῶ ν Ἐξ. 9₁₄, Ψαλμ. 27₈, Ἐκκλ. 7₂₉, ἐκ δὲ τῶν δ ε υ τ ε ρ ο κ α ν ο ν ι κ ῶ ν Σοφ. Σειρ. 13₂₅, 26₁₄ (κατὰ τὸ ἑβρ. κείμενον), 37₁₈ κλπ.

2. I Βασ. 2₄₄, πρβλ. Ἐκκλ. 7₂₉.

3. Ἰώβ 27₈, ὅπου ἐλευθέρως μὲν, ἀλλὰ λίαν χαρακτηριστικῶς ἀποδίδουν οἱ Ο' διὰ τοῦ «Ὁὐ γὰρ σὺ νοῦδα ἐμαντῶ ἄτομα πράξας».

4. Παροιμ. 20₉.

5. Ἱερ. 17₁.

6. Παροιμ. 3₈, 7₈ («ἐπιγράφω»).

7. I Βασ. 8₈₈.

לבֿ שׁוֹל (ἄσκάνδαλον καρδίας)¹, καὶ μάλιστα ὅπως ἰδιαιτέρως ἡ λίαν χαρκτηριστικὴ ἐν προκειμένῳ χρῆσις τοῦ ῥήματος נבֿה («πατάσσω») ², ἐν τῇ ἔννοιά τοῦ «τύπτω», ἔχοντος ὡς ὑποκείμενον αὐτοῦ τὸ לבֿ («καρδία») ², τ.ξ. «συνειδησις», ἐν τῷ: וְלִבֿוֹ דָּבַר אֱלֹהִים (καὶ ἐπάταξε καρδία Δαυὶδ αὐτόν)⁴⁵. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ αἱ παραινέσεις τῆς Π.Διαθήκης: «Πάση φυλακῇ τήρει σὴν καρδίαν· ἐκ γὰρ τούτων ἔξοδοι ζωῆς»³ καὶ «Βουλὴν καρδίας στήσον, οὗ γὰρ ἔστιν σοὶ πιστότερος αὐτῆς»⁴, ἐν αἷς, ὡς δύνανται τις εὐκόλως νὰ ἀντιληφθῇ, διὰ τοῦ «καρδία» (לבֿ) ἐμφαίνεται αὕτη ἡ ἡθικὴ «συνειδησις».

Ἀπομένει ἤδη νὰ ὁμιλήσωμεν δι' ὀλίγων καὶ περὶ τῆς κατὰ τὴν Π.Διαθήκην σχέσεως τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην «καρδίαν» (לבֿ). Καὶ ἐν πρώτοις, ὡς καὶ ἐν τοῖς πρόσθεν ὑπεδηλώθη⁵, ὁ Θεὸς εἶναι ἐκεῖνος ὅστις «ἐπλασε» (צָוָה) ⁶ τὰς «καρδίας» (לבֿ) πάντων ⁷ τῶν ἀνθρώπων, εἰς οὓς κατὰ τὴν Σοφίαν Σειράχ «καρδίαν ἔδωκε διαοεῖσθαι»⁸, μάλιστα δὲ συμφώνως πρὸς τι δυσνόητον, ἀλλὰ σημαντικὸν χωρίον τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ: «σὺν τὸν αἰῶνα ἔδωκεν ἐν καρδίᾳ αὐτῶν»⁹. Καὶ περαιτέρω ὁμοῦς ὁ Θεὸς «δίδωσι» (נָתַן)¹⁰ ἐν τῇ «καρδίᾳ» (לבֿ) «σύνησιν»¹¹, «ἐπιστήμην»¹², «φρόνησιν»¹³, «σοφίαν»¹⁴ (חָכְמָה)¹⁵, ἀλλὰ καὶ «ἐφροσύνην» (הִתְקַדְּמָה)¹⁶

1. I Σαμ. 25₃₁. Λίαν πιθανὸν εἶναι, νομίζομεν, τὸ νὰ ἀναφέρεται εἰς τὸ לבֿ («καρδία») καὶ τὸ διὰ τοῦ συνδέσμου וְ («καὶ») πρὸς τὴν μνημονευθεῖσαν ἔκφρασιν συνδεόμενον פִּקְרָה («βδελυγμός»), ὅπερ ἀποτελεῖ ἅπαξ λεγόμενον. Σημειωτέον δ' ὅτι καὶ τοῦτο, ὡς καὶ τὸ ἐπόμενον αὐτῷ לִבֿ שׁוֹל, ἔχουν τὴν αὐτὴν πρόθεσιν לְ («εἰς»).

2. I Σαμ. 24₆, II Σαμ. 24₁₀.

3. Παροιμ. 4₂₈.

4. Σοφ. Σειρ. 37₁₈.

5. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΒ', σελ. 406.

6. Ψαλμ. 33₁₅.

7. Τὴν ἔννοιαν αὐτὴν ἔχει τὸ ἐν τῷ στίχῳ τούτῳ (Ψαλμ. 33₁₅) ὑπάρχον הִתְקַדְּמָה.

8. Σοφ. Σειρ. 17₉.

9. Ἐκκλ. 3₁₁. Περὶ τῆς ἔννοιας τοῦ χωρίου τούτου πρβλ. Π.Ι.ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ, Ὁ Ἐκκλησιαστής, σελ. 46έξ.

10. Ἐξ. 35₃₄, II Ἐσδρ. 7₂₇, Νεεμ. 2_{12,7}, κλπ.

11. Ἐξ. 31₆.

12. Ἐξ. 36₂.

13. I Βασ. 10₂₄.

14. II Χρον. 9₂₈.

15. Ἐξ. 31₆, 36₂, I Βασ. 10₂₄, II Χρον. 9₂₈.

16. Ψαλμ. 4₈.

καὶ ἀναγνωρίζεται ὡς ὁ μόνος, ὅστις «δίδωσι» (נתן)¹ «καρδίαν φρονίμην καὶ σοφὴν» (וְנִבְוִן לְבָבְךָ וְנִבְוִן)⁶⁰ καὶ «καρδίαν ἀγαθὴν» (לֵב שָׁלֵם לְבָב שָׁלֵם)², ἢ πάλιν ὅτι «κλιζει» (ברא I)³ «καρδίαν καθαρὰν» (לֵב טָהוֹר)³. Ὁ Θεὸς ἐπίσης «στρέφει» (סבב)⁴, «ἐπικλίνει» (נטה)⁵, «κατευθύνει» (כוון)⁶, «πλατύνει» (רחב)⁷, «φυλάσσει» (שמר I)⁸, «περικαθαρίζει» (מול I)⁹, «διαλλάσσει» (סור)¹⁰ «καρδίαν» (לֵב), ἔτι δὲ καὶ «διαρρηγνύει» (קרע)¹¹ «συγκλεισμὸν» (סגור)¹¹ αὐτῆς καὶ δὴ καὶ «μεταστρέφει» (הפך)¹² τῷ ἀνθρώπῳ «καρδίαν ἄλλην» (לֵב אֲחֵר)¹² καὶ «δίδωσι» (נתן)¹³ «καρδίαν μίαν» (לֵב אֶחָד)¹³.

Πρὸς τούτοις ὅμως ἐλκύουν τὴν προσοχὴν, ὅπως ἰδιαιτέρως, καὶ τὰ χωρία ἐκεῖνα, ἐνθα γίνεται λόγος περὶ τοῦ ὅτι ὁ Θεὸς «σκληρύνει» (קרח¹⁴, כבד¹⁵, קשה¹⁶, קשה¹⁷), «κατισχύει» (אמן)¹⁸, «παχύνει» (שמן)¹⁹, ἢ «κρύπτει» (צפן)²⁰ «ἀπὸ φρονήσεως»²¹, τὴν «καρδίαν» (לֵב) ἀτόμου τινος ἢ καὶ λαοῦ, ἐνῶ πάλιν ὁ Θεός, ὡς ἀναφέρει ἕτερον χωρίον, «ἀποδώσει» (נתן)²² «πῶρῳσιν καρδίας» (לֵב מִנְתַּלֵּב)²². Ἀσφαλῶς τὰ χωρία ταῦτα οὐδὲλως εἶναι ἄσχετα πρὸς ὅσα ἀλλαχοῦ τῆς μετὰ χειρὸς πραγματείας καὶ δὴ κατὰ τὴν ἐξέτασιν συναφῶν χωρίων ἀφορώντων εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ קִיך («πνεύματος»)²³, ἐλέχθη-

1. I Βασ. 3₁₂.

2. I Χρον. 29₁₉.

3. Ψαλμ. 51₁₂.

4. I Βασ. 18₈₇, II Ἑσδρ. 6₂₂ («ἐπιστρέφω»).

5. I Βασ. 8₅₈, πρβλ. Παροιμ. 21₁ («κλίνω»).

6. II Χρον. 29_{18β}, Ψαλμ. 10₁₇.

7. Ψαλμ. 119₈₂.

8. I Χρον. 29_{19α}.

9. Δευτ. 30₆.

10. Ἰώβ 12₂₄.

11. Ὡσ. 13₈.

12. I Σαμ. 10₉.

13. II Χρον. 30₁₂.

14. Ἐξ. 4₂₁, 9₁₂, 10_{20,27}, 11₁₀, 14_{4,8,17}, πρβλ. Ἰησ.Ν. 11₂₀ («κατισχύω»). Πρβλ. (ἐν διαφόρῳ ἐννοίᾳ) II Χρον. 16₉.

15. Ἐξ. 10₁.

16. Ἐξ. 7₃.

17. Ἡσ. 63₁₇.

18. Δευτ. 2₃₀.

19. Ἡσ. 6_{10α}.

20. Ἰώβ 17₄.

21. Οὕτως ὀρθῶς ἀποδίδουν οἱ Ο' τὸ ἐν τῷ Μασωρ. κειμένῳ (Ἰώβ 17₄) ὑπάρχον

מִשְׁכֵּל

22. Θρ. 3₀₅ ❖

23. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 287ξξ., ἰδίᾳ σελ. 290.

σαν ἐν σχέσει πρὸς τὸ πρόβλημα τοῦ πειρασμοῦ¹ ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ. Ἐὰν δὲ ἐκεῖ ὑπεστηρίχθῃ, ὅτι ἐν τοῖς περὶ ὧν ὁ λόγος χωρίοις ἀρκούντως σαφῶς διαγράφεται καὶ ὁ παιδαγωγικὸς χαρακτήρ τοῦ «πνεύματος πονηροῦ» (תַּיִר תַּיִר)² κλπ., ἐνεργοῦντος ὡς πειρασμοῦ, ἀπλῶς καὶ μόνον μὴ ρητῶς μνημονευομένου, ἐνταῦθα διὰ τῆς δευτέρας ταύτης σειρᾶς τῶν σχετικῶν χωρίων, ἅτινα μὲν ἐπεσημάνθησαν, ἐπιχέεται ἰκανὸν φῶς εἰς τὴν ἔννοιαν, τὴν ἔκτασιν, τὸ περιεχόμενον, τὰς μορφὰς καὶ δὴ καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ πειρασμοῦ, τοσοῦτο μᾶλλον καθ' ὅσον καὶ ἡ ἐκ τῆς πρώτης σειρᾶς ἑλλείπουσα ρητὴ μνεῖα αὐτοῦ γίνεται ἤδη ἐν τῷ ἑξῆς ὄντως ἀποκαλυπτικῶν χωρίῳ, ἔνθα, ὡς εὐκόλως ἀντιλαμβάνεται τις, δηλοῦται καὶ τις τῶν κυρίων σκοπῶν τοῦ πειρασμοῦ: «Καὶ μνησθήσῃ πᾶσαν τὴν ὁδόν, ἣν ἤγαγέ σε Κύριος ὁ Θεός σου ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὅπως ἂν κακώσῃ³ σε καὶ ἐκπειράσῃ⁴ σε καὶ διαγνωσθῇ⁵ τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, εἰ φυλάξῃ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ ἢ οὐ»⁶, ὡς καὶ ἐν τῷ ἐξ Ἰσοῦ διαφωτιστικῶν: «Καὶ ἐγκατέλιπεν αὐτὸν Κύριος τοῦ πειράσαι⁷ αὐτὸν εἰδέναι⁸ τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ»⁹. Εἰς δὲ τὰ χωρία ταῦτα προσθετέα καὶ ἡ πρὸς τὸν Θεὸν συναφής, χαρακτηριστικὴ δὲ ἐπίκλησις τοῦ ψαλμοδοῦ: «Πύρωσον¹⁰...τὴν καρδίαν μου»¹¹.

Μὴ προτιθέμενοι βεβαίως νὰ ἐκταθῶμεν ἐνταῦθα εἰς λεπτομερείας, ἵνα μὴ ἐξέλθωμεν τῶν ὁρίων τῆς παρουσίας ἀνθρωπολογικῆς ἐρεύνης, ἀρκούμεθα μόνον εἰς τὰς θεμελιώδεις ταύτας διαπιστώσεις, ἀφορώσας ἀμέσως εἰς τὸ ἐν τῇ παραγράφῳ ταύτῃ ἐξεταζόμενον θέμα, ἔτι δὲ καὶ εἰς τὴν ἰδιαιτέραν μνεῖαν καὶ νέας σειρᾶς χωρίων, διαφωτισζόντων μεγάλως τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα, περὶ τῆς σχέσεως τῆς «καρδίας» (לב) πρὸς τὸ πρόβλημα τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ. Πρόκειται περὶ τῶν χωρίων ἐκείνων, ἐν τοῖς ὁποίοις χαρακτηριστικῶς ἀναφέρεται περὶ τοῦ Θεοῦ ὅτι «δοκιμάζει» ἢ «ἐξετάζει» (תַּכַּח)¹²,

1. Παραπομπὴν εἰς σχετικὰς μονογραφίας πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 290, ὑποσημ. 4.
2. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 290, πρβλ. σελ. 288εξ.
3. Οὕτως ὀρθῶς ἀποδίδουν οἱ Ο' τὸ ρῆμα תַּכַּח (II).
4. Οὕτως ὀρθῶς ἀποδίδουν οἱ Ο' τὸ ρῆμα תַּכַּח.
5. Οὕτως ὀρθῶς ἀποδίδουν οἱ Ο' τὸ ρῆμα תַּכַּח.
6. Δευτ. 8₂. Τὸ νόημα τοῦ παρατεθέντος χωρίου διαφωτίζει ἰδίᾳ καὶ ὁ ἐπόμενος στίχος (Δευτ. 8₃), ὡς ἐπίσης καὶ τὸ ὅλον κεφ. 8 τῆς αὐτῆς βίβλου.
7. Οὕτως ὀρθῶς ἀποδίδουν οἱ Ο' τὸ ρῆμα תַּכַּח.
8. Οὕτως ὀρθῶς ἀποδίδουν οἱ Ο' τὸ ρῆμα תַּכַּח.
9. II Χρον. 32₃₁.
10. Οὕτως ὀρθῶς ἀποδίδουν οἱ Ο' τὸ ρῆμα תַּכַּח.
11. Ψαλμ. 26₁.
12. Παροιμ. 21₂ («κατευθίνω»), πρβλ. Παροιμ. 24₁₂ (ὁμοῦ μετὰ τοῦ ρήματος תַּכַּח).

«ετάζει» (שׂרד) ¹, «δοκιμάζει» ² ἢ «ετάζει» ³ (בַּח) ⁴ καὶ «ετάζει» ⁵ ἢ «ἐξιχνιάζει» ⁶ (רַקַּח) ⁷ πᾶσαν «καρδίαν» (לֵב), «δοκιμάζει» (רַקַּח) ⁸ δὲ τὸν ἄνθρωπον, ὅπως «γνωρίζω» (יָדַע) ⁸ τὴν «καρδίαν» (לֵב) αὐτοῦ, «ὅτι αὐτὸς μονώτατος οἶδε» ⁹ τὴν καρδίαν πάντων τῶν υἱῶν ἀνθρώπων» ¹⁰ καὶ δὴ καὶ αὐτὰ ἔτι τὰ «κρύφια» (מְלָעֵת) ¹¹ αὐτῆς καὶ ἀναγνωρίζεται γενικῶς ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ, ὡς ἐκεῖνος, ὅστις «συνίει» (יָדַע) ¹² «καρδίας», διότι συμφώνως πρὸς τὸ δίδον τὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐν τοῖς πρόσθεν δατυπωθὲν συμπέρασμα περὶ τοῦ ἀνεφί- κτου ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου ἐξερευνήσεως τῶν βαθέων τῆς ἀνθρωπίνης «καρ- δίας» ¹³ ἐπιγραμματικὸν ἀρχαῖον χωρίον: «Οὐχ ὡς ἐμβλέπεται ἀνθρωπος, ὕφεται ὁ Θεός, ὅτι ἀνθρωπος ὕφεται εἰς πρόσωπον, ὁ δὲ Θεός ὕφεται εἰς καρδίαν» ¹⁴ καὶ ἐντεῦθεν διὰ τῶν ποικίλων δοκιμασιῶν αὐτοῦ «εὐρίσκει» (מָצָא) ¹⁵ τὴν «καρδίαν» (לֵב) τοῦ ἀνθρώπου «πιστὴν» (אֱמֶת) ¹⁵ «ἐνώπιον» αὐτοῦ. Ὅθεν κατὰ τὴν Π. Διαθήκην ὁ Θεός, διὰ νὰ δανεισθῶμεν τὸν σχετικὸν ὄρον ἐκ τῆς Κ. Διαθήκης, εἶναι ὁ μόνος «καρδιογνώστης» ¹⁶.

Τέλος δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ παροραθῇ ἐνταῦθα καὶ τὸ γεγονός ὅτι κατὰ τὴν μεσσιακὴν ἐποχὴν, ὡς πανηγυρικῶς διαβεβαιοῖ αὐτὸς ὁ Θεός, ἀφοῦ «ἐκ- σπάση» (סָרַח) ¹⁷ «τὴν καρδίαν τὴν λιθίνην» (לֵב הַאֲבָנִי) ¹⁷, θὰ «δώση» (נָתַן) ¹⁸ «καρδίαν σαρκίνην» (לֵב בָּשָׂר) ¹⁸ καὶ ὡς πάλιν ἀλλαχοῦ διακηρύσσει «καρ-

1. I Χρον. 28₉.

2. Ψαλμ. 17₉, Ἱερ. 11₂₀, 12₉, Πρβλ. Ἱερ. 20₁₂.

3. I Χρον. 29₁₇, Ψαλμ. 7₁₀.

4. Πλὴν τῶν ἐν ὑπόσημ. 2-3 μνημονευθέντων χωρίων πρβλ. Σοφ. Σειρ. 34₂ («δοκιμάζω»).

5. Ἱερ. 17₁₀.

6. Σοφ. Σειρ. 42₁₈.

7. Πρβλ. ὑπόσημ. 5-6.

8. Ψαλμ. 139₂₈.

9. Οὕτως ἀποδίδουν ὀρθῶς οἱ Ο' τὸ ρῆμα יָדַע πρβλ τὴν τοιαύτην χρῆσιν τοῦ αὐτοῦ ρήματος ἐν Δευτ. 8₂, I Βασ. 8_{9β}, II Χρον. 6_{30β, 30γ}, 32₃₁, Ψαλμ. 44₂₂, 139₂₈.

10. I Βασ. 8_{9γ}, πρβλ. II Χρον. 6_{30γ}.

11. Ψαλμ. 44₂₂.

12. Ἱερ. 20₁₂ (ὡς γνωστὸν ἢ κατὰ λέξιν μετάφρασις τοῦ ρήμ. יָדַע εἶναι «ὄρω»), πρβλ. I Σαμ. 16₇.

13. Πρβλ. Ἱερ. 17₉, Ψαλμ. 64₇, Παροιμ. 20₅, 25₉.

14. I Σαμ. 16₇, πρβλ. Παροιμ. 15₁₁, Σοφ. Σειρ. 17₈ κλπ.

15. Νεσμ. 9₈.

16. Πραξ. 1₂₄, 15₉.

17. Ἱεζ. 11_{19β}, 36_{36β} («ἀφαιρῶ»).

18. Ἱεζ. 11_{19γ}, 36_{28γ}.

διαν τοῦ εἰδέναι»¹ αὐτὸν καὶ δὴ «καρδίαν ἐτέραν» (דַּחַד לֵב)², μάλιστα δὲ «καρδίαν καινήν» (שִׁדְחַד לֵב)³, ἐν τῇ ὁποία θὰ «δώσῃ» (נתן)⁴ τὸν «φόβον» (הִרְיָה)⁴ αὐτοῦ καὶ θὰ «γράψῃ» (כתב)⁵ τὸν «νόμον» (תּוֹרָה)⁵ αὐτοῦ.

Κατὰ ταῦτα συμφώνως πρὸς τὴν ἀνθρωπολογικὴν διδασκαλίαν τῆς Π. Διαθήκης ὁ Θεός, ὁ πλάσας τὴν «καρδίαν» (לֵב) παντὸς ἀνθρώπου, ἀναγνωρίζεται περιτράνωσ οὐ μόνον ὡς ὁ ἐτάζων, κατευθύνων, παιδαγωγῶν, δοκιμάζων καὶ καθαίρων αὐτήν, ἀλλὰ καὶ ὡς ὁ ἀνακαινίζων καὶ ἀναπλάσσειν τὴν ἀνθρωπίνην «καρδίαν» (לֵב), τὴν σκιαγράφῃσιν τοῦ σπουδαίου ρόλου τῆς ὁποίας, ἐν τῇ συνεκδοχικῇ αὐτῆς βεβαίως ἐννοία, διὰ τὸν ψυχικὸν καὶ πνευματικὸν ἐν γένει βίον τοῦ ἀνθρώπου μόλις ἐπερατώσαμεν.

(Συνεχίζεται)

-
1. Ἰερ. 24₇ (תַּעֲלֵ לֵב).
 2. Ἰερ. 32₂₉, Ἰεζ. 11_{19α}.
 3. Ἰεζ. 36_{26α}.
 4. Ἰερ. 32₄₀.
 5. Ἰερ. 31_{33β}.